

YAKIN ÇAĞ TARİHİ KONULARI

Editör: Dr.Öğr.Üyesi Şükrü ÜNAR

yaz
yayınları

Yakın Çağ Tarihi Konuları

Editör

Dr.Öğr.Üyesi Şükrü ÜNAR

yaz
yayınları

2025

Yakın Çağ Tarihi Konuları

Editör: Dr.Öğr.Üyesi Şükrü ÜNAR

© YAZ Yayınları

Bu kitabın her türlü yayın hakkı Yaz Yayınları'na aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 sayılı Kanun'un hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın önceden izni alınmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

E_ISBN 978-625-5596-31-4

Mart 2025 – Afyonkarahisar

Dizgi/Mizanpaj: YAZ Yayınları

Kapak Tasarım: YAZ Yayınları

YAZ Yayınları. Yayıncı Sertifika No: 73086

M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3
İscehisar/AFYONKARAHİSAR

www.yazyayinlari.com

yazyayinlari@gmail.com

info@yazyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

**Osmanlı Coğrafyasında Bir Felaketin İzleri: 1872 Antakya
Depremi'nin Amerikan Basınına Yansımaları.....1**
Ali ÇAPAR

**19. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Temettuat Defterine Göre
Dul Kadınlar: Afşar Kazası Örneği.....35**
Ayşe ÖZDEMİR KIZILKAN

"Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluk da yazarlara aittir."

"OSMANLI COĞRAFYASINDA BİR FELAKETİN İZLERİ: 1872 ANTAKYA DEPREMİ'NİN AMERİKAN BASININA YANSIMALARI

Ali ÇAPAR¹

1. GİRİŞ:

Antikçağ'ın kadim şehirlerinden biri olan Antakya, Helenistik dönemde kurulmasının ardından Roma ve Erken Bizans dönemlerinde Doğu Akdeniz'in en önemli kültürel, ekonomik ve dini merkezlerinden biri olarak öne çıkmıştır. Şehir, sahip olduğu stratejik konum ve kozmopolit yapısıyla, Orta Çağ boyunca da dini ve ticari bir merkez olma niteliğini sürdürmüştür; böylece Hristiyanlık tarihinde özel bir yere sahip olmuştur. Ancak, Antakya'yı diğer Greko-Romen kentlerinden ayıran temel unsur, farklı etnik ve dini toplulukların bir arada yaşadığı kozmopolit bir demografiye sahip olmasıdır (Downey, 1961: 3-11). Bu çokkültürlü yapı, şehrin tarihi boyunca toplumsal ve ekonomik dinamiklerini şekillendiren en önemli unsurlardan biri olmuştur.

Antakya'nın kozmopolit kimliği, sadece antik ve orta çağ dönemlerinde değil, Osmanlı sonrası modern dönemde de dikkat çekici bir inceleme alanı sunmaktadır. Suriye ile Anadolu arasında yer alan sınır kenti olarak, farklı siyasi rejimlerin, kültürel etkilerin ve sosyo-ekonomik dönüşümlerin kesişim noktasında yer alan Antakya, tarihsel süreç içerisinde bir dizi krizle karşı karşıya kalmıştır (Çapar, 2017: 238). Özellikle, kentin

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Çankırı, alicapar@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8221-8649.

sürekli olarak büyük depremlerle sarsılması, bu krizlerin en yıkıcılarından biri olarak öne çıkmaktadır.

Antakya, milattan sonra 115, 365, 458, 525, 528, 551, 581, 587/588, 742, 847, 1053/1054, 1091, 1114/1115, 1163, 1170, 1537, 1615, 1738, 1822 ve 1872 yıllarında büyük yıkıcı depremlerle defalarca yerle bir olmuştur.² Bu depremler, sadece kentin fiziksel yapısını değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik dokusunu ve demografik yapısını da derinden etkilemiştir. Bilhassa 19. yüzyılda meydana gelen depremler, Osmanlı İmparatorluğu'nun geç modernleşme döneminde Antakya'nın yeniden inşa sürecine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Ancak, 1872 depremi gibi büyük yıkımlara yol açan felaketlerin etkileri üzerine yapılan çalışmalar sınırlı kalmış ve bu döneme ilişkin birçok detay akademik literatürde yeterince ele alınmamıştır.

1872 Antakya depremi, dönemin önde gelen Osmanlı gazetelerinden Basiret'te geniş yer bulmuş; bu haberlerde, şehrin maruz kaldığı yıkımın boyutları, halkın yaşadığı zorluklar ve acil yardım çağrıları detaylı bir şekilde ele alınmıştır (Basiret, 26 Muharrem 1289: 2; Basiret, 17 Safer 1289: 1; Basiret, 23 Safer 1289: 1; Basiret, 24 Safer 1289: 1).³ 1872 yılı Ağustos ayından itibaren bu haberlerin içeriği, bölgeye yapılan yardımlar veya yardım çağrıları üzerinde yoğunlaşmış; bu durum, Osmanlı toplumu içerisindeki dayanışma ruhunu ve devletin kriz yönetimi mekanizmalarını gözler önüne sermiştir. Ne var ki, bu felaketin etkisi yalnızca Osmanlı basınıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki basında da geniş

² 4. ile 13. yüzyıllar arasında Antakya'da meydana gelen depremleri listesi için bknz: Mevlüde Bakır, "The Effects of Earthquakes in Antioch and Its Vicinity: Evidence of Repair, Rebuilding and Urban Reorganization between the Fourth and Thirteenth Centuries." (Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Technical University, 2022), 214-216.

³ Aynı yıl içerisinde yayımlanan Basiret Gazetesi'nin 612, 618, 619-622, 624, 626, 628, 632-635 ve daha sonraki birçok sayısında ilgili hususlara dair bilgiler okuyuculara aktarılmıştır.

yer bulmuştur. Deprem anı, yıkımın boyutları ve Osmanlı yöneticilerinin yardım politikaları gibi konular, dönemin küresel kamuoyunda ilgiyle takip edilmiş, hatta Antakya'daki mağdurlara yönelik uluslararası yardım çağrıları yapılmıştır.

Bu kitap bölümü, 1872 Antakya depremine dair Amerika Birleşik Devletleri'nin farklı eyaletlerinde 1872 ile 1886 yılları arasında yayınlanan gazetelerde yer alan haberleri inceleyerek hem yerel hem de küresel düzeyde bu felaketin toplumsal yansımalarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, 1872 Antakya depremine ilişkin olarak dönemin gazete haberlerini tematik bir çerçevede analiz etmeyi hedeflemektedir. İncelenen haberler, öncelikle deprem anı, yıkımın boyutları, Osmanlı devletinin yardım politikaları ve halkın ihtiyaçları bağlamında değerlendirilmiştir. Ayrıca, Antakya depremi, Amerika'da aynı dönemde meydana gelen diğer büyük depremlerle karşılaştırılmış, bu felaketlerin nasıl algılandığı ve farklı coğrafyalarda nasıl yankı bulduğu ortaya konmuştur. Özellikle, Amerikan basınında yer alan haberler üzerinden, dönemin kamuoyunun Antakya depremine bakışı, yardımların organize edilme biçimi ve depremin nedenlerine dair tartışmalar analiz edilmiştir.

2. 1872 ANTAKYA DEPREMİ

1872 Antakya depremine dair birçok farklı kaynakta çok sınırlı düzeyde bilgi bulunmaktadır. Literatürdeki bu kısıtlı bilgiler Fransız ve İngiliz konsolosluklarının mektupları, dönemin gazeteleri, seyyahların gözlemleri ve misyonerlerin notlarına dayanmaktadır. Bu kısıtlı bilgilerden yola çıkarak, 1872 yılında, saat 7:40'ta meydana gelen ve yaklaşık 50 saniye süren şiddetli bir deprem, Antakya ve çevresinde büyük bir yıkıma yol açmıştır. Deprem, Asi Nehri'nin Akdeniz'e döküldüğü alt kesimlerden başlayarak tüm Doğu Akdeniz bölgesinde etkili

olmuş, Rodos'tan Diyarbakır'a, Konya'dan Gazze'ye kadar geniş bir alanda hissedilmiştir. Antakya'nın yanı sıra şehrin limanı Süveydiye de neredeyse tamamen yerle bir olmuştur. (Ambraseys, 2009: 732-733). Şehirde bulunan 3.000 evden 1.960'ı tamamen yıkılmış, 894 ev ise oturulamayacak derecede hasar görmüş, geriye yalnızca 149 yapı sağlam kalmıştır. Bu sağlam yapılar arasında, yıkılan İspanya Konsolosluğu hariç, Avrupa konsoloslukları da yer almaktadır. Depremi doğrudan etkisiyle Antakya'da 500 ila 1.600 kişinin hayatını kaybettiği ve 400 ila 800 kişinin yaralandığı tahmin edilmektedir. Bu nispeten düşük ölüm sayısı, ilk şok ile daha sonra meydana gelen artçı sarsıntılar arasında birçok insanın evlerinden kaçmayı başarması ve evlerin büyük kısmının tamamen yıkılmamış olmasından kaynaklanmaktadır (Ambraseys, 2009: 732-733). Deprem sırasında ve sonrasında şehir surlarının büyük bir bölümü ile Asi Nehri üzerindeki ana köprü ciddi şekilde zarar görmüş, Daphne ve Halep Kapıları yıkılmıştır (De Giorgi and Egee, 2021: 452). Ayrıca, yıkılan yapılar arasında yeni inşa edilmiş olan Rum Ortodoks Katedrali ve bir Amerikan Protestan Kilisesi de bulunmakta, bu olay sırasında Hristiyan cemaatine mensup dört kişi hayatını kaybetmiştir (De Giorgi and Egee, 2021: 471).

Süveydiye'de (Samandağ) ise yıkımın boyutu daha da dramatiktir. Burada 2.150 ile 2.425 arasında ev, 12 dükkân, 5 cami ve 19 değirmen tamamen yıkılmıştır. Deprem, burada 140 ila 180 kişinin ölümüne ya da ağır yaralanmasına neden olmuş, yaklaşık 2.000 evcil hayvanın telef olduğu kaydedilmiştir. İngiliz Evanjelik misyonu da depremde zarar görmüştür. Bunun yanı sıra, Süveydiye bölgesinde 349 kişi daha hayatını kaybetmiştir (Ambraseys, 2009: 732-733). Bir diğer iddiaya göre Süveydiye'de ölenlerin veya ağır yaralananların sayısı 300'ü geçmiştir (Sbeinati, Darawcheh ve Mouty, 2005: 401). Deprem, yalnızca fiziksel yıkımla sınırlı kalmamış, aynı zamanda bölgenin ekonomik yapısını da derinden etkilemiştir. Antakya'daki ticaret

büyük ölçüde zarar görmüş, ipek üretimi darbe almış; bu durum şehrin ipek endüstrisinin yaklaşık yarısının kaybına yol açmıştır. Bu ekonomik çöküşün bir diğer sonucu, Avrupalı tüccarların Halep pazarlarını terk etmesi olmuştur. (Vogt: 2001: 25; De Giorgi and Egee, 2021: 478). Bu bağlamda 1872 depremi, yalnızca fiziksel yıkımlarla sınırlı kalmayıp, Antakya'nın ekonomik ve sosyal yapısında derin izler bırakan bir felaket olarak öne çıkmaktadır.

3. AMERİKAN BASININDA 1872 ANTAKYA DEPREMİ

1872 Antakya depremine dair Amerikan basınındaki ilk bilgiler, 7 Nisan 1872 tarihli *Atlanta Daily Sun* gazetesinde yer almaktadır. Gazetenin Londra üzerinden aktardığı haberde, depremin şiddeti ve yıkıcı etkileri detaylandırılmıştır. Haberde, Antakya'nın neredeyse yarısının yıkıldığı ve yaklaşık 500 kişinin hayatını kaybettiği bildirilmiştir (Atlanta Daily Sun, 7 April 1872). Bu haberden iki gün sonra, 9 Nisan tarihli *Bangor Daily Whig and Courier* gazetesinin "Dış Haberler" başlıklı bölümünde, Antakya depremine dair daha geniş veriler sunulmuştur. "Terrible Earthquake in Syria! Half of Antioch Destroyed; Fifteen Hundred Lives Lost" başlığı altında yayımlanan haberde, İstanbul'dan aktarılan bilgiler doğrultusunda, Suriye'de bulunan Antakya şehrinde büyük bir deprem olduğu, şehrin yarısının yıkıldığı ve 1500 kişinin hayatını kaybettiği bildirilmiştir. Haberin detaylarında, şehrin ayakta kalan bölümlerinde büyük bir sıkıntının hüküm sürdüğü ve geride kalanların yardıma muhtaç olduğu vurgulanmıştır (Bangor Daily Whig and Courier, 9 April 1872). İstanbul'dan gelen diğer bilgilere göre, Antakya'da art arda üç artçı depremin meydana geldiği belirtilmiştir. Asi Nehri'nin taşarak şehrin alçak kesimlerini sular altında bıraktığı ve iki köprüünün yıkıldığı da

haberde yer alan önemli detaylar arasındadır. Ayrıca, şehrin surlarının büyük bir kısmının yıkıldığı ve komşu kasabaların yardım gönderdiği de bildirilmiştir (Bangor Daily Whig and Courier, 9 April 1872).

Depremden sonraki 10 günlük süreç içerisinde Antakya depremiyle ilgili haberler, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki çeşitli gazetelerde yer almış ve büyük ölçüde benzer içerikle okuyuculara aktarılmıştır. Şehrin yarısının yıkıldığı, 1500 kişinin hayatını kaybettiği ve hayatta kalanların büyük sıkıntılar yaşadığına dair haberler, neredeyse aynı metinle farklı gazetelerde yayımlanmıştır. Örneğin, 9 Nisan tarihli *North American Gazette*'de, 9 Nisan tarihli *Milwaukee Daily Sentinel*'de, 10 Nisan tarihli *Vermont Watchman*'de ve 11 Nisan tarihli *Daily Arkansas Gazette*'de bu haberler geniş bir şekilde yer almıştır (North American 9 April 1872; Milwaukee Daily Sentinel, 9 April 1872; Vermont Watchman, 10 April 1872; Arkansas Gazette, 11 Apr. 1872). Bu gazetelerde, deprem sonrası hayatta kalanların yardıma muhtaç olduğu ve şehirde büyük bir insani krizin hüküm sürdüğü vurgulanmıştır.

Günler ilerledikçe Amerikan basınına sadece depremde ölenlerin ve yıkılan evlerin sayısının yanında depremin anına dair biraz daha detaylı bilgi veren haberler paylaşılmıştır. 9 Nisan 1872 tarihli *Boston Daily Advertiser* gazetesinde yayımlanan bir haberde, İstanbul'dan gelen bilgilere dayanarak Suriye'nin Antakya kentinde meydana gelen büyük bir depremin ciddi can kaybına yol açtığına dikkat çekilmektedir. Habere göre, şehrin yarısının tamamen yıkıldığı, yaklaşık 1500 kişinin yaşamını yitirdiği bildirilmiştir (Boston Daily Advertiser, 9 April 1872). Yıkıma uğramamış bölgelerde ise büyük bir sıkıntı ve endişenin hâkim olduğu, hayatta kalanların ağır acılar içinde olduğu vurgulanmıştır. Deprem ile alakalı aynı günlerde haber veren diğer gazetelerden farklı olarak Boston Daily News gazetesine göre, deprem öncesinde, bazı sakinler tarafından yaklaşan bir

felaketin habercisi olarak yorumlanan uğursuz sesler duyulmuş ve bu durum, birkaç yüz kişinin şehri terk ederek güvenli bir yere sığınmasına yol açmıştır. Depremi yaşadığı gün boyunca artçı sarsıntılar devam etmiş; ancak, sarsıntıların ciddiyeti azaldığından şehirde kalan birçok kişi bu olayın daha ağır sonuçlara yol açmayacağına inanarak sakinliğini korumuştur (Boston Daily Advertiser, 9 April 1872).

Deprem anına dair bilgi veren bir diğer gazete haberinde ise deprem anı şu sözlerle ifade edilmiştir: “neredeyse yüz kilo ağırlığındaki bir soba devrildi; taş ve sıva duvarlar, ahşap işler ve kirişler çatladı ve sıva her tarafa düştü. Kitaplar kutulardan fırladı ve bir saat duvardaki bir köşebentten birkaç metre ötedeki bir koltuğa fırladı, ancak cam kutu ya da saat mekanizması kırılmadı. Evin dışında duvarlar yıkıldı, dar sokaklar (sadece on iki veya on beş fit genişliğinde, bazıları daha az) yıkılan evlerin kalıntılarıyla uzun bir mesafe boyunca tam anlamıyla tılandı ve her taraftan yoğun bir toz bulutu yükseldi. Erkekler, kadınlar ve çocuklar kendi acıları ya da kaybettikleri yakınları için feryat ederek bir oraya bir buraya koşuşturuyordu" (Lowell Daily Citizen, 16 May 1872). Depremi ardından, birkaç gün süren hafif sarsıntılar yaşanmış ve bu sarsıntılar, neredeyse ayakta tek bir ev bırakmayan büyük şiddette bir başka sarsıntıyla sona ermiştir. Bir tanığın ifadelerine göre, ilk sarsıntıyı takip eden yirmi dört saat içinde kırk dört sarsıntı sayılmış ve hepsine uzaktan gelen gök gürültüsü ya da topçu ateşi sesine benzer sesler eşlik etmiştir. İlk korkunç sarsıntıdan sonra şehirden kaçan insanların, barınmaları için Halep'ten gönderilen çadırlarda yaşadıkları 18 Nisan tarihli bir mektupta belirtilmektedir (Lowell Daily Citizen, 16 May 1872). Bu anlatımlar, 1872 Antakya depremi sonrası yaşanan yıkımın ve halkın çektiği acıların boyutunu gözler önüne sermektedir.

Deprem anındaki ayrıntılara dair en detaylı bilgi Boston Daily Advertiser'ın 15 Mayıs 1872 tarihli sayısında verilmiştir.

Gazete, London Times’da yer alan yazışmalar üzerinden Antakya ve burada yaşanan büyük deprem hakkında kapsamlı bir haber yayımlanmıştır. 1872 yılında Antakya’da meydana gelen deprem hakkında "Boston Daily Advertiser" gazetesinde yer alan bir gözlemci raporu üzerinden Antakya'nın hem coğrafi hem de sosyal yapısına dair çeşitli detaylar sunulmaktadır. Haberde, bölgedeki hasar ve kayıpların yanı sıra, dönemin toplumsal dinamikleri ve resmi yetkililerin bu felakete verdikleri tepkiler ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır (Boston Daily Advertiser, 15 May 1872). 4 Nisan tarihli raporda, İngiliz saatine göre sabah 8’de veya Türkiye saatine göre saat 2’den hemen önce şiddetli bir sarsıntının yaşandığı belirtilmektedir. Bu sarsıntı sonucu, taş ve sıvadan yapılmış binalar ağır hasar görmüş; duvarlarda çatlamalar meydana gelmiş, ev içindeki eşyalar devrilmiştir. Sokakların dar yapısı ve binalardan dökülen molozların yollara yığılması, halkın güvenli bölgelere kaçmasını zorlaştırmış; sokaklar yoğun toz bulutlarıyla kaplanmış. Erkek, kadın ve çocukların yaşadığı korku ve yas ortamı gözlemlenmiştir. Depremden yaklaşık iki saat sonra bir görgü tanığı tarafından güneybatıdaki köprüde çok sayıda cenazenin bulunduğu belirtilmiş ve burada 15 yeni ceset varlığı tespit edilmiştir (Boston Daily Advertiser, 15 May 1872). Deprem şehrin önemli yapılarında ciddi hasara yol açmıştır; kısa bir süre önce inşa edilen Rum kilisesi tamamen yıkılırken, Amerikan Protestan Kilisesi ve binaları da büyük zarar görmüş, bu dine mensup dört kişi hayatını kaybetmiştir. Ancak, misyoner ailelerinin güvende olduğu rapor edilmiştir. Halk arasında dolaşan söylentiler nedeniyle can kaybı sayısı konusunda çelişkili bilgiler bulunmaktadır; bazı kişiler ölü sayısının 1000 civarında olduğunu belirtirken, diğer kaynaklar 250 ila 500 arasında ölüden söz etmektedir. Kent nüfusunun 12.000 ila 15.000 kişi olduğu öne sürülmekte, fakat doğru bir nüfus sayımı yapılmadığı haberde ifade edilmektedir (Boston Daily Advertiser, 15 May 1872). Depremin ardından, halk arasında panik artçı sarsıntılarla devam etmiştir. Bu küçük sarsıntılar gece boyunca aralıklarla devam

etmiş, sabahın erken saatlerinde daha şiddetli bir sarsıntı meydana gelmiştir. Şehrin bazı bölümlerinde hasarın çok yoğun olduğu ve minareler, kervansaraylar ile hamamlarda ciddi tahribatlar olduğu belirtilmiştir. Roma dönemine ait dört kemerli bir köprü ağır hasar almış, şehir kapısının doğusundaki kemer ise yerinden oynamıştır. Kentin alt bölgelerinde daha fazla tahribat görülmüş ve halk açık alanlarda kamp kurmaya başlamıştır (Boston Daily Advertiser, 15 May 1872).

Haberin devamında, 10 Nisan'da Antakya'dan gönderilen bir telgrafa göre, kentin tarih boyunca doğal afetler ve yıkımların etkisinde kalmış talihsiz bir şehir olduğu ifade edilmektedir. İmparator Trajan döneminde yaşanan büyük bir depremde 200.000 kişinin hayatını kaybettiği ve imparatorun ancak bir yerlere sığınarak kurtulduğu hatırlatılmakta; 3 Nisan 1872 tarihinde meydana gelen büyük sarsıntının da bu kötü kaderin bir devamı niteliğinde olduğu belirtilmektedir. Sabah saat 7.45'te başlayan ve 40 saniyeden fazla süren bu sarsıntı, özellikle doğu-batı yönünde ilerleyerek şehrin dört büyük çarşısının aniden çökmesine yol açmıştır (Boston Daily Advertiser, 15 May 1872). Sokakların dar olması ve yapıların gevşek bir şekilde kiremitten inşa edilmesi, tahliye imkânını sınırlandırmış ve mahallenin büyük kısmı enkaz altında kalmıştır. Deprem sırasında, kilisede ibadet eden yaklaşık 300 Rum'un binanın çökmesiyle enkaz altında kaldığı, bir Rum okulundaki elli öğrencinin de benzer bir akıbeti paylaştığı kaydedilmiştir. Kentin doğu girişinde yer alan Roma dönemine ait Paul Kapısı'nın da depremde tamamen yıkıldığı ve Cassius Dağı'nın güney yamacında toprak kaymalarının meydana geldiği rapor edilmiştir. Sarsıntıların Halep ve Urfa gibi daha doğuda yer alan bölgelere kadar hissedildiği, ancak kuzey ve güneyde birkaç mil mesafede herhangi bir etki gözlemlenmediği bildirilmiştir. Halep'te eski duvarların yıkılması sonucunda beş kişi yaşamını yitirmiş, dört kişi de yaralanmıştır. Asi Nehri çevresindeki birçok köyün

tamamen yıkıldığı ve bu bölgenin ağır bir hasar aldığı da raporlarda yer almaktadır (Boston Daily Advertiser, 15 May 1872).

19. yüzyıl boyunca, özellikle telgraf ağlarının ve telgraf servislerinin yaygın olarak kullanılmasından önce, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki gazeteler uluslararası haber akışını sağlamak amacıyla çoğunlukla mektuplara ve yabancı muhabirlerden gelen raporlara dayanmaktaydı. Uluslararası haber toplama konusunda birinci elden kaynaklara erişim olanaklarının sınırlı olması, gazetelerin ortak kaynaklara büyük ölçüde bağımlı hale gelmesine neden olmuştur. Nitekim, farklı gazetelerde aynı mektuba dayanan haberlerin tekrar tekrar yayınlanması, bu dönemde haberleşme alanındaki sınırlılıkların belirleyici rol oynadığını ortaya koymaktadır. Buna dair örnek birkaç farklı gazetede birbirine yakın ancak farklı tarihlerde çıkan 1872 Antakya depremine dair haberlerdir. *Milwaukee Daily Sentinel*'in 5 Haziran 1872 tarihli sayısında, 24 Mayıs tarihli London Telegraph gazetesine dayandırılan haberde, 3 Nisan'da Antakya'da meydana gelen depremin etkilerine dair ayrıntılı bilgiler sunulmaktadır. Aynı haber, *Cleveland Morning Daily Herald* ve *Daily Evening Bulletin* gazetelerinde de yayınlanmıştır. Haberde, kasabadaki yapıların üçte ikisinin, hatta en eski ve dayanıklı kamu binalarının dahi tamamen yıkıldığı belirtilmektedir. Ayakta kalan az sayıdaki binanın ise ağır hasar görmüş olması nedeniyle yerleşim için güvenli olmaktan uzak olduğu ifade edilmektedir. Deprem sonrasında büyük bir sefalet içinde kalan halk, kasaba dışında kurulan çadırlarda yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmıştır. Yakınlarını ve mal varlıklarını kaybeden Antakya halkı derin bir yas içerisinde olduğu vurgulanmıştır. Felaketin yol açtığı can kaybının büyüklüğü dikkat çekicidir; habere göre 1500 Müslüman ve 250 Hristiyan ile Yahudi hayatını kaybetmiştir. Ayrıca, Antakya'ya yakın konumda bulunan Suadia Adası'nda yaklaşık bin ev yıkılmış durumdadır

(Milwaukee Daily Sentinel, 5 June 1872; Milwaukee Daily Sentinel, 27 June 1872; Milwaukee Sentinel, 11 June 1872; Cleveland Morning Daily Herald, 5 June 1872; Daily Evening Bulletin, 20 June 1872). Çevredeki Elonshia ve Eljadida kasabalarında neredeyse ayakta kalan bina bulunmadığı ifade edilirken, Eljad ve Gallack bölgelerinin de tamamen yıkıldığı belirtilmiştir. Gallack'ta üç yüz kişinin yaşamını yitirmesi, depremdeki kayıpların bölgesel boyutunu ve yıkımın geniş çaplı etkisini gözler önüne sermektedir.⁴ Depremin yarattığı doğa olayları arasında Bitias (Batıayaz) Dağı'nın ikiye bölünmesi, ardından siyah bir su akıntısının fışkırarak atmosfere kötü bir koku yayması dikkat çekmektedir. Kıyıya yakın bölgelerdeki çobanların denizin normal seviyesinden yaklaşık 100 feet daha yüksek olduğunu belirtmeleri, deniz seviyesinde yaşanan ani değişikliklerin varlığına işaret etmektedir. Bu olgular, deprem sonrası bölgede gözlemlenen coğrafi değişimlerin ve doğa olaylarının yıkıcı etkilerini ortaya koymaktadır. Haberlerde ayrıca, depremden sekiz gün sonra bir Yunan rahibin, Antakya'daki bir kiliseye levha aramak amacıyla gittiği ve yaklaşık yedi ile sekiz fit derinliğindeki enkaz altında yardım isteyen zayıf bir ses duyduğu anlatılmaktadır. Rahibin bu sesi takip ederek on sekiz yaşında bir kadına ulaştığı ve genç kadının kendisi ile küçük kardeşinin diri diri gömüldüğünü belirttiği kaydedilmiştir. Rahibin sağladığı yardımla kurtarılan bu iki kişiden genç kadın kısa süre sonra hayatını kaybetmiş, kardeşi ise kritik durumda hayatta kalma mücadelesi vermektedir (Milwaukee Daily Sentinel, 5 June 1872; Milwaukee Daily Sentinel, 27 June 1872; Milwaukee Sentinel, 11 June 1872; Cleveland Morning Daily Herald, 5 June 1872; Daily Evening Bulletin, 20 June 1872). Bu dramatik kurtarma öyküsü, depremin

⁴ Elonshia, Eljadida, Eljad ve Gallack bölgelerinin günümüzde neresi olduğu tam olarak tespit edilememiştir.

ardından hayatta kalma çabalarının zorluğunu ve felaketin insan yaşamında yarattığı trajik etkiyi vurgulamaktadır.

Amerika basınında 1872 Antakya depremi incelenirken özellikle farklı eyaletlerdeki küçük çaplı gazetelerin, yurtdışında muhabir bulunduracak mali kaynaklardan yoksun olmaları sebebiyle, daha büyük ve daha iyi finanse edilen gazetelerin sağladığı mektup ya da raporları yeniden yayınlama yoluna gitmişlerdir. Bu gazeteler, uluslararası haber sütunlarını doldurabilmek amacıyla, büyük yayın organlarından elde ettikleri haberleri kendi okuyucularına sunmuşlardır. 13 Ağustos 1872 Tarihli *Boston Daily Advertiser* gazetesinde Beyrut'tan gelen bir mektup üzerinden Antakya'daki depremin etkilerine dair önemli bilgiler verilmiştir (Boston Daily Advertiser, 13 August 1872). Bu mektup daha sonra *Hawaiian Gazette*, *Milwaukee Daily Sentinel* ve *Lowell Daily Citizen* gazetelerinde de yayınlanmıştır. Mektubun içeriği önemli istatistiki bilgiler içermektedir. Buna göre, Antakya'da deprem öncesinde şehirde 3003 konut bulunduğu, bunların 1960'ının tamamen yıkıldığı ve 894'ünün ise oturulamayacak kadar hasar gördüğü belirtilmektedir. Geriye kalan yalnızca 149 konutun iyi durumda olduğu, deprem sonrasında şehrin büyük bir kısmının kullanılmaz hale geldiğini göstermektedir. Ayrıca, ticari ve dini yapılar da ciddi zarar görmüş; 1331 bina arasında yalnızca 349 dükkân, bir cami ve bir sabun fabrikası ayakta kalabilmiştir. Bu veriler, toplamda 4334 yapıdan sadece 500'ünün kullanılabilir durumda olduğunu, kentin neredeyse tamamen harap olduğunu gözler önüne sermektedir. Depremin nüfus üzerindeki etkisi de oldukça ciddidir. Şehirde yaklaşık 17.600 kişinin yaşadığı ve bunların 500'ünün hayatını kaybettiği, bir o kadarının ise yaralandığı rapor edilmektedir. Süveydiye'de ise 2150 evin yıkıldığı, 300'den fazla kişinin ölü ya da yaralı olduğu belirtilmektedir (Boston Daily Advertiser, 13 Aug. 1872; Milwaukee Daily Sentinel, 16 August 1872; Lowell Daily Citizen, 17 August 1872; Hawaiian Gazette,

9 October 1872). Bu rakamlar, bölgedeki yıkımın sadece Antakya merkezi ile sınırlı kalmadığını, çevre yerleşim yerlerini de derinden etkilediğini göstermektedir.

Beyruttan gönderilen mektuba göre felaketin ardından şehirde yeniden inşa faaliyetleri için toplanan bağış miktarının yalnızca 4500 dolar civarında olduğu ve bunun ihtiyaçları karşılamaktan çok uzak olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, hükümetin bugüne kadar halkın yeniden inşa çalışmalarına başlamasına izin vermemiş olması, bölgedeki iyileşme sürecini geciktirmektedir. Bu durum, kış mevsiminin yaklaşmasıyla birlikte halk arasında büyük bir endişe yaratmış ve insani yardımın acilen gerekli olduğuna işaret etmektedir. Mektupta, Antakya'da yaşanan bu büyük felaketin hayırseverlik için önemli bir fırsat olduğuna dikkat çekilmekte ve uluslararası topluma, özellikle Amerika'ya yardım çağrısı yapılmaktadır. Bağış miktarının yetersiz olduğu vurgulanarak, Avrupa'nın sağladığı 900 sterlin gibi düşük bir meblağın, Amerika tarafından daha cömert bir yardım kampanyasıyla aşılmasının umulduğu vurgulanmaktadır. Bu çağrı, dönemin uluslararası yardım anlayışını ve felaket bölgelerine yönelik yardımların organizasyonu ile ilgili tartışmaları yansıtmaktadır. Yardımın şekli ve miktarı konusunda net bir öneri sunulmasa da mektupta belirtilen yetersiz bağışlar, Antakya halkının karşı karşıya olduğu zorlu koşulları ve acil yardım ihtiyacını açıkça ortaya koymaktadır (Boston Daily Advertiser, 13 August 1872). Bu analiz, Antakya'nın karşılaştığı yıkımın boyutlarını ve kentin yeniden inşası için uluslararası yardımların gerekliliğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda, hükümetin yeniden inşa sürecine müdahale etmemesi ve yardım eksikliği, felaket sonrası toparlanmanın ne denli zor olduğunu göstermektedir.

Deprem sonrası süreç ve yardım çabaları başka gazetelerde de kendine yer bulmuştur. 16 Nisan 1872 tarihli *Georgia Weekly Telegraph and Georgia Journal & Messenger*

gazetesinde yayımlanan "Earthquake in Syria" başlıklı haberde, Antakya'da meydana gelen büyük depremin etkileri detaylandırılmış, deprem anı ve sonrasında halkın yaşadığı dehşetli deneyimler canlı bir şekilde aktarılmıştır. Haberin üçüncü kısmı, depremin doğrudan etkilerinin ötesinde, halkın içinde bulunduğu zorluğu ve yardıma olan ihtiyacını aktarır. Antakya'nın yıkılmayan kısımlarında dahi büyük bir sıkıntının hâkim olduğu ve felaketzedelerin komşu kasaba ve şehirlerden gelen yardımlara olan ihtiyaçlarının aciliyet kazandığı vurgulanmaktadır (Georgia Weekly Telegraph and Georgia Journal & Messenger, 16 April 1872). Bu anlatım, felakete uğrayan topluluğun çaresizliğini ve acısını gözler önüne sererken, aynı zamanda dayanışma ve yardım çağrısının altını çizer. "Kurtulanların ağıtı ve feryadı" gibi ifadeler, felaketin yalnızca fiziksel yıkım değil, ruhsal ve toplumsal bir yara açtığını göstermektedir. *Georgia Weekly Telegraph and Georgia Journal & Messenger* gazetesinin bu haberi, yalnızca felaketin yarattığı fiziksel tahribatı anlatmakla kalmayıp, o dönemin gazetecilik dilini yansıtan dramatik bir üslupla, okuyucunun yaşanan trajediyi daha derinden hissetmesine olanak sağlamaktadır.

Milwaukee Daily Sentinel gazetesinin 27 Nisan 1872 tarihli sayısında yer alan haber, Antakya bölgesinde meydana gelen büyük depremin ardından hayatta kalanlar için yapılan yardım çağrısına dikkat çekmektedir. Habere göre, perşembe günü New York'a ulaşan ve Suriye'deki misyonerler Rev. S. H. Calhoun ile Rahip Dr. Jessup tarafından gönderilen özel mesaj, Antakya ve çevre köylerin neredeyse tamamen yıkıldığını ve felaketin ardından hayatta kalanların acil yardıma muhtaç olduğunu bildirmiştir. Bu mesajda, "Antakya ve köyler yıkıldı; hayatta kalanlar ölüyor, bağışlara acilen ihtiyaç duyuluyor; telgrafla yardım gönderin" ifadeleriyle yardım çağrısı yapılmış ve bu çağrıya yanıt vermek amacıyla pazartesi günü bir toplantı düzenleneceği belirtilmiştir (Milwaukee Daily Sentinel, 27 April

1872). Aynı şekilde *Vermont Watchman*'in 17 Temmuz tarihli sayısında, 3 Nisan'da Antakya'da meydana gelen deprem sonrası halkın, patriklerin izlediği bir örneği takip ederek çadırlarda yaşamaya başladığı vurgulanmaktadır. Bu ifade, deprem sonrasında Antakya'nın maruz kaldığı ağır fiziksel yıkımın bir göstergesi olup, halkın geçici barınma çözümlerine yöneldiğini ortaya koymaktadır (*Vermont Watchman*, 17 July 1872). Gazetelere Antakya'dan gelen mesaj, bir yandan afetin fiziksel tahribatını ortaya koyarken diğer yandan sosyal bağların güçlenmesi ve dayanışma çağrısının geniş kitlelere ulaştırılması açısından önemli bir örnektir.

1872 Antakya Depremi'nin ardından Osmanlı yönetimi, felaket sonrası iyileştirme ve yardım çabalarını koordine ederken, yerel unsurların katkıları da bu süreçte önemli bir rol oynamıştır. Amerikan gazetelerinde bölgedeki yöneticilerin, gayrimüslim zengin ailelerin ve burada bulunan şirketlerin yardımları kendine yer bulmuş ve bu durum, deprem sonrası toplumsal dayanışma bağlamında haberleştirilmiştir. *Boston Daily Advertiser*'in 15 Mayıs 1872 tarihli haberine göre Vali Süreyya Paşa'nın Halep'ten gönderdiği çadırlarla halkın geçici barınma ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır. İngiliz Konsolosu Bay Skene'nin desteğiyle Süreyya Paşa, gerekli tıbbi yardımların ve erzakların hızla temini için çaba göstermiş, aynı zamanda sürekli artan bağış kampanyasına öncülük etmiştir. Halep'ten sevk edilen askerler de enkaz altında kalanları çıkarmakla görevlendirilmiştir (*Boston Daily Advertiser*, 15 May 1872). Deprem sonrasında Antakya kaymakamı Halep'e telgraf çekerek çadır talep etmiş, Alexandretta'daki Levi, Lombroso & Co. gibi hayırseverler de gıda yardımında bulunmuştur. Misyonerler ve yerel yetkililer arasında iş birliği sağlanarak yardım faaliyetleri organize edilmiştir (*Boston Daily Advertiser*, 15 May 1872).

Misyonerlerin ve gayri-Müslim bazı şahıs ve kurumların yardım çabalarına rağmen deprem sonrasındaki kriz durumunda

dinî ve mezhepsel farklılıkların yarattığı gerilimlerin daha belirgin hale geldiği gözlemlenmektedir. Cesetlerin Suriye güneşi altında hızla çürümesi salgın hastalık endişesini artırmış, pis kokular yayılmıştır. Cesetlerin defni sürecinde dini farklılıkların ve halkın dini duyarlılıklarının, bu çalışmaları zorlaştırdığı ve gecikmelere neden olduğu ifade edilmiştir. İddiaya göre, mezhepler arası anlaşmazlıklar nedeniyle her grup kendi mensuplarını defnetmek istemiş, Müslüman askerlerin Hristiyan cenazelerini gömmesine karşı çıkmıştır (Boston Daily Advertiser, 15 May 1872). Ayrıca bölgedeki Müslüman halk arasında, felaketin Hristiyanlardan kaynaklanan gizemli bir etkiden ileri geldiğine dair batıl bir inanış yayılmıştır. Bu inanca göre, tek bir Hristiyan cenazesi bile defnedilmediği sürece felaketin devam edeceği düşünülmüş; bu nedenle, Hristiyanların cenaze törenlerinin çan, mum veya dini ritüeller olmadan yapılmasına özen gösterilmiştir. Bu durumun kontrol altına alınmaması halinde, mezhepler arası anlaşmazlıkların büyüyebileceğine dair endişeler dile getirilmiştir. (Boston Daily Advertiser, 15 May 1872).

4. GAZETELERDE DEPREM HABERLERİNİN ANTAKYA TARİHİ İLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ

Gazetelerin, farklı bir coğrafyada meydana gelen doğal afetleri haberleştirirken ilgili bölgenin tarihine veya tarihsel önemine yer vermesi haberin etkileyciliğini artırma çabası ve okuyucuların ilgisini çekme stratejisi olarak değerlendirilebilir. Antakya, yalnızca Osmanlı dönemi için değil, kadim geçmişiyile dünya tarihi açısından da önemli bir şehir olarak öne çıkar. Helenistik dönemde Seleukos İmparatorluğu'nun bir başkenti olan Antakya, Roma döneminde Doğu'nun en önemli metropollerinden biri olmuş, erken Hristiyanlık tarihi ve Haçlı

Seferleri bağlamında da büyük bir öneme sahip olmuştur. Bu tür tarihsel arka plan, şehri okuyucuların zihninde sıradan bir yerleşim yerinden ziyade, sembolik anlamlarla yüklü bir mekân haline getirmektedir. Dolayısıyla Amerika'da yayın yapan gazeteler, Antakya'nın tarihsel ve kültürel bağlamına vurgu yaparak depremin yıkıcılığını ve etkisini daha dramatik bir şekilde aktarmış ve deprem haberlerini daha ilgi çekici hale getirmeye çalışmıştır. Bu durum 1872 Antakya depremini haberleştiren gazetede tespit edilmiştir.

The Congregationalist gazetesinin 11 Nisan 1872 tarihli nüshasında, "Summary for the Week" başlıklı bölümde, 3 Nisan'da meydana gelen Antakya depremine geniş yer verilmiştir. Bu bölümde, depremle ilgili detaylı bilgilere ek olarak, Antakya'nın tarihine dair önemli bilgiler de okuyucularla paylaşılmıştır. Deprem ile ilgili kısa bir durum bilgisi verdikten sonra gazete, okuyucularına Antakya'nın tarihsel önemini aktarmak için şehrin Hristiyanlık tarihinde oynadığı rolü vurgulamıştır. Özellikle, Havarilerin ilk olarak Antakya'da "Hristiyan" olarak adlandırıldığını ve bu terimin ilk kez bu şehirde bir dini grubu tanımlamak için kullanıldığını belirtmiştir (Congregationalist, 11 Apr. 1872: 8). Ancak, haberin devamında Antakya'nın uzun süredir bir Hristiyan şehri olmaktan çıktığı ve modern dönemde öneminin ciddi şekilde azaldığı ifade edilmiştir. Bir zamanlar gelişen bir başkent olan Antakya'nın nüfusunun artık sadece 10,000 olduğu ve şehirde antik ihtişamının sadece kalıntılarının bulunduğu vurgulanmıştır. Bu haber, Antakya'daki deprem haberinin daha ilgi çekici hale gelmesi amacıyla kentin tarihsel ve kültürel bağlamıyla ele alındığını göstermektedir (Congregationalist, 11 Apr. 1872: 8).

Deprem haberinin Antakya tarihi ile ilişkilendirilerek verilmesinin bir diğer örneğini *Independent Statesman* gazetesinde görmekteyiz. Gazetenin 11 Nisan 1872 tarihli haberinde, Antakya'nın kısa süre önce gerçekleşen depremle

sarsılması, şehrin kadim ve görkemli tarihiyle birlikte aktarılmıştır. Habere göre, Hristiyanlık Çağı'ndan yaklaşık üç yüz yıl önce kurulan bu antik kent, bir dönem Akdeniz ticaretini yönlendiren en ihtişamlı merkezlerden biri olarak öne çıkmış ve yaklaşık 200.000 kişilik bir nüfusa ev sahipliği yapmıştır (Independent Statesman, 11 April 1872). M.S. 115 yılında meydana gelen büyük bir deprem sonucunda neredeyse tamamen yıkılan Antakya, hızla yeniden inşa edilmiş ancak kırk yıl sonra büyük bir yangınla yeniden harap olmuştur. Şehir, yüzyıllar boyunca depremlerle tekrar tekrar karşı karşıya kalmış; 458, 526, 587 ve 1822 yıllarında yaşanan sarsıntılarda büyük hasar görmüş, özellikle 1822'deki depremde ağır can kayıpları yaşanmıştır. Antakya'nın geçmişi yalnızca doğal afetlerle değil, aynı zamanda askeri çatışmalar ve istilalarla da şekillenmiştir. M.S. 337'de, şehrin halkı ağır vergilere direndiği için Persler tarafından sert bir şekilde cezalandırılmış ve 538'de Persler tarafından tamamen yıkılmıştır. Yedinci yüzyılda Müslüman Araplar tarafından fethedilen Antakya, dokuzuncu yüzyılda Bizans İmparatorluğu tarafından geri alınmış, on birinci yüzyılda yeniden Müslümanların egemenliğine girmiş, sonrasında Haçlılar tarafından kuşatılarak ele geçirilmiştir. Modern döneme gelindiğinde, Antakya'nın nüfusu yaklaşık 7.000 kişiye kadar düşmüş ve şehrin eski ihtişamı yalnızca kalıntılar şeklinde varlığını sürdürmüştür. Habere göre Bizans İmparatoru I. Justinianus döneminde inşa edilen surlar, bu görkemli geçmişin o dönemdeki en belirgin kalıntıları arasında yer almaktadır (Independent Statesman, 11 April 1872). Independent Statesman'ın bu tarihsel bağlamla sunduğu haber, Antakya'nın yalnızca fiziksel bir yıkıma uğramadığını, aynı zamanda kültürel ve sosyal anlamda da tarih boyunca büyük dönüşümlere sahne olduğunu vurgulamaktadır.

Lowell Daily Citizen and News gazetesinin 12 Nisan 1872 tarihli sayısında yer alan "A City Destroyed by an Earthquake"

başlıklı haber, Antakya’da yaşanan depremin etkilerini şehrin tarihsel bağlamıyla ilişkilendirerek aktarmaktadır. Kısa bir deprem haberi ile başlayan yazı, kentin Antik Dönem’deki ihtişamına vurgu yaparak okuyuculara şehrin tarihî ve kültürel değerini hatırlatmaktadır. Antakya’nın coğrafi konumuna ilişkin verilen bilgilerde, şehrin Halep’in elli mil batısında ve Akdeniz’den yirmi bir mil uzaklıkta Asi Nehri kıyısında yer aldığı belirtilmiştir. Haberde, modern Antakya’nın antik dönemdeki ihtişamından uzak olduğu, nüfusun yaklaşık 6.000 olduğu, evlerin düşük yapılar olduğu ve çevre arazilerin ihmal edildiği ifade edilmiştir. Haberde ayrıca Antakya’nın kuruluşu ve tarihi önemi üzerine de kapsamlı bilgiler verilmiştir (Lowell Daily Citizen, 12 April 1872). M.Ö. 300 dolaylarında Seleukos Nikator tarafından kurulan şehir, kurucunun babası Makedonyalı Antiochus’un onuruna adlandırılmıştır. Zamanla refah seviyesi yükselen Antakya, büyük bir zenginlik ve ihtişam merkezi haline gelmiştir. Ancak şehir, depremler ve yangınlar gibi birçok felaketle sık sık karşılaşmış; buna rağmen her defasında yeniden inşa edilerek ayakta kalmayı başarmıştır. Özellikle M.S. 526 yılında meydana gelen ve kayıtlara geçmiş en yıkıcı depremlerden biri olarak kabul edilen afette, yaklaşık çeyrek milyon insanın hayatını kaybettiği belirtilmiştir. Bir dönem dünyanın en büyük üçüncü şehri olarak tanınan Antakya, aynı zamanda “Doğu’nun Kraliçesi” unvanıyla anılmıştır (Lowell Daily Citizen, 12 April 1872). *Lowell Daily Citizen and News*’in bu kapsamlı haber anlatımı, Antakya’nın sadece bir doğal afetle değil, tarih boyunca bir dizi yıkıcı olayla karşılaştığını vurgulamaktadır. Antakya’nın antik dönemdeki görkemine ilişkin yapılan bu hatırlatmalar, şehrin tarihsel olarak Akdeniz medeniyetleri için taşıdığı değerini altını çizmektedir ve o günlerde meydana gelen felaketin tarihsel bir bağlamda okunmasını sağlamaktadır.

18 Nisan 1872 tarihli *Daily Evening Bulletin* gazetesinde yayımlanan "A Fated City" başlıklı haber, Antakya'nın kaderini şekillendiren 1872 depremine dair haberleri, şehrin tarih boyunca yaşadığı felaketler bağlamında sunmaktadır. Gazetede, Doğu'da meydana gelen "korkunç" ve "ölümcül" deprem haberi Antakya'nın uzun süredir devam eden kader çizgisi içinde değerlendirilmiş, şehrin tarihsel arka planı ve daha önce karşılaştığı yıkımlarla birlikte ele alınmıştır (Daily Evening Bulletin, 18 April 1872). Haberin ön sayfada geniş bir yer bulması, bu doğal afetin fiziki yıkımdan ibaret bir olay olarak değil, aynı zamanda kültürel ve tarihsel bir fenomen olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Habere göre, 8 Nisan sabahı İstanbul'dan telgraf yoluyla New York'a ulaşan bu haber, depremin büyüklüğünü ve şehirde yarattığı tahribatı gözler önüne sermektedir. Haberin dikkat çekici yönlerinden biri, Antakya'nın sadece bu son depremin etkisiyle değil, tarih boyunca yaşadığı benzer felaketlerle de "kaderin şehri" olarak tanımlanmasıdır (Daily Evening Bulletin, 18 April 1872). *Boston Advertiser*'ın Antakya'ya dair haberine de yer verilen yazıda, Antakya'nın eski ihtişamına, refah düzeyine ve toplumsal özelliklerine geniş bir perspektiften değinilmiştir. Habere göre, M.Ö. 300 yıllarında Seleukos Nikator tarafından kurulan ve "Doğu'nun Kraliçesi" unvanını alan şehir, zamanla Akdeniz'in önemli ticaret ve kültür merkezlerinden biri haline gelmiş, ancak bunun yanı sıra depremler, yangınlar, kuşatmalar ve kıtlıklar gibi sayısız felaketle sarsılmıştır. Roma İmparatoru Trajan'ın M.S. 115'teki ziyareti sırasında, tarihteki en büyük depremlerden birinin şehri harap ettiği; M.S. 526'da ise yaklaşık çeyrek milyon insanın hayatını kaybettiği korkunç bir depremle bir kez daha yerle bir olduğu ifade edilmiştir (Daily Evening Bulletin, 18 April 1872). Bu tür olaylar, şehrin yüzyıllar boyunca karşı karşıya kaldığı yıkıcı döngüyü gözler önüne sermektedir.

Haber, Antakya'nın sadece fiziki varlığının değil, toplumsal yapısının ve kimliğinin de bu felaketler ile şekillendiğine vurgu yapmaktadır. Şehrin bir dönem 200.000 kişilik nüfusu ve Plinius'un "Doğu'nun Kraliçesi" unvanı ile anılması, Antakya'nın zengin bir kültürel geçmişe ve toplumsal çeşitliliğe sahip olduğunu göstermektedir. Fakat, haberin sonundaki yorumlar, Antakya'nın sürekli tekrar eden bu felaketlerin bir sonucu olarak, antik ihtişamından uzaklaşarak "sefil bir yerleşim" haline geldiğine dikkat çekmektedir (Daily Evening Bulletin, 18 April 1872). Binaların "alçak ve bayağı" olarak nitelendirilmesi, kentin ekonomik ve kültürel çöküşüne işaret etmektedir. Gazetenin genel üslubu, Antakya'nın tarihini trajik bir yazgının temsili olarak sunmakta; şehri yalnızca fiziksel yıkımlarla değil, aynı zamanda bir "kader" motifi olarak ele almaktadır. Daily Evening Bulletin gazetesinin "A Fated City" başlıklı haberindeki, deneyimlediği yıkımlar sonucunda Antakya'nın Babil ve Ninova gibi artık var olmayan şehirler arasına katılabileceği düşüncesi dikkat çekmektedir (Daily Evening Bulletin, 18 April 1872).

5. 1872 ANTAKYA DEPREMİ BAĞLAMINDA DEPREM TEORİLERİNİN AMERİKA BASININDA TARTIŞILMASI

19. yüzyıl Amerikan gazetelerinde Antakya depremi, 1872 yılının en önemli olayları ve 19. yüzyılda meydana gelen en yıkıcı depremler arasında gösterilmiştir. The Congregationalist gazetesinin 2 Ocak 1873 tarihli nüshasında, 1872 yılı boyunca dünya genelinde meydana gelen önemli olaylar listelenmiştir. Bu listede, 3 Nisan tarihinde yaşanan Antakya depremi de "Great Earthquake at Antioch, Syria" başlığıyla yer almıştır (Congregationalist, 2 January 1873: 7). Amerika Birleşik Devletleri'nde meydana gelen yangınlar, tanınmış şahsiyetlerin

vefatları, salgın hastalıklar ve iç siyasi gelişmeler gibi olayların listede geniş bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu bağlamda, 1872 Antakya Depremi, bölgesel ve küresel ölçekte yarattığı tahribatın boyutları ve etkileriyle dikkat çekerek listeye dâhil edilmiştir. Depremin, Amerika Birleşik Devletleri sınırları dışındaki sınırlı sayıda olay arasında yer alması, onun yalnızca bölgesel bir afet olmanın ötesine geçtiğini ve dönemin uluslararası kamuoyunda da yankı bulduğunu göstermektedir (Congregationalist, 2 January 1873: 7).

Milwaukee Daily Sentinel gazetesinin 14 Mayıs 1873 tarihli nüshasında, dünya genelinde geçmiş dönemlerde meydana gelen büyük depremler ele alınmış ve bu bağlamda Antakya Depremi de değerlendirilmiştir. Söz konusu yazıda, Antakya'daki felaket dünyanın en yıkıcı depremleri arasında sınıflandırılmış ve olayın tarihsel önemi ile etkileri bakımından dikkate değer bir konuma sahip olduğu vurgulanmıştır (Milwaukee Daily Sentinel, 14 May 1873: 3). Benzer şekilde, St. Louis Globe-Democrat gazetesinin 14 Ocak 1877 tarihli "Earthquakes" başlıklı haberinde, tarih boyunca kaydedilen yıkıcı depremlerin etkileri incelenmiştir. Haber, depremlerin dünya genelinde sebep olduğu can ve mal kayıplarını vurgularken, bu kayıpların toplumlar üzerindeki travmatik etkisini "dehşet verici" olarak nitelendirmiştir. Yazıda, konuya ayrıntılı bir analiz yapılmaksızın, en eski kayıtlardan başlayarak belirli tarihlerde meydana gelen en önemli depremler kronolojik olarak sıralanmıştır (St. Louis Globe-Democrat, 14 January 1877: 12). Özellikle 1809, 1870 ve 1871 yıllarında çeşitli hafif sarsıntılardan söz edilmekle birlikte, 1872 yılında Suriye'nin Antakya kentinde meydana gelen deprem hem insan kayıpları hem de maddi hasar açısından dikkat çekici bir yıkım olarak ifade edilmiştir (St. Louis Globe-Democrat, 14 January 1877: 12). St. Louis Globe-Democrat'ın bu bağlamda Antakya depremini özel bir örnek

olarak ele alması, olayın etkisinin dönemin medyasında da derin izler bıraktığını göstermektedir.

Öyle ki 1870 ve 1880lerde Amerikan basınında depremin sebeplerini ve meydana geliş sıklığını anlamaya yönelik teorilerinin tartışıldığı haberlerde 1872 Antakya depremine de yer verilmiştir. 26 Nisan 1872 tarihli *Daily Evening Bulletin* gazetesinde yayımlanan "Earthquake Theories" başlıklı haber, Antakya ve ABD'de kısa süre arayla meydana gelen büyük depremlerin ardından, depremlerin nedenlerine yönelik dönemin önde gelen spekülasyonlarını, hipotezlerini ve bu alandaki sınırlı bilimsel bilgiye dayanarak yapılmış çıkarımları ele almaktadır (Daily Evening Bulletin, 26 April 1872). Haberde, depremlerin elektriksel fenomenler ve yer kabuğundaki zayıf bölgeler gibi çeşitli teorilere dayandırıldığı gözlemlenmektedir. Bu teoriler, yalnızca doğa olaylarına açıklık getirmeyi değil, aynı zamanda depremlerin belirli coğrafi bölgelerde sıkça tekrarlanmasının nedenlerini de aydınlatmaya çalışmaktadır. Gazetede sıklıkla tartışılan "elektrik teorisi" depremler ile atmosferdeki elektrik yükü arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Bu teori, *Inyo Independent* gazetesinin 26 Mart 1872 tarihinde San Francisco'da yaşanan Inyo depreminden sonra bölgedeki kayalık dağlardan yayılan alevlerin ve elektrikle yüklü atmosferik fenomenlerin gözlemlenmiş olmasına dayanarak savunulmaktadır. Ancak, *Daily Evening Bulletin* yazarları, bu elektriksel gözlemlerin depremlerin nedeni değil, bir sonucu olabileceğini belirtmektedir. Gazete, elektriksel olayların depremlerle aynı anda gerçekleşebileceğini, ancak bunların yer kabuğunda meydana gelen bozulmaların bir yan etkisi olarak ortaya çıkma olasılığının daha yüksek olduğunu savunarak bu teoriyi sorgulamaktadır (Daily Evening Bulletin, 26 April 1872). Bu yaklaşımla gazete, dönemin popüler varsayımlarına bilimsel bir şüphecilik katmakta ve okurlarına daha eleştirel bir bakış açısı sunmaktadır.

Haberin Antakya ile alakalı kısmı, deprem teorilerinin bir diğer temel dayanağı olan “aktif deprem bölgesi” teorisinin ele alındığı yerde başlamaktadır. Bu teoriye göre, dünyanın belirli paralellerinde depremlerin daha sık meydana geldiği öne sürülmektedir. Örneğin, *New York Journal of Commerce*, Antakya ve Inyo depremlerinin benzer enlem kuşaklarında yaşanmış olmasını iki olay arasındaki bağlantının bir kanıtı olarak öne sürmektedir (Daily Evening Bulletin, 26 April 1872). Bu argümana göre, dünya üzerinde 30 ila 39 derece kuzey enlemleri arasında yoğunlaşan bir deprem kuşağı mevcut olup, Kaliforniya’dan Japonya’ya kadar uzanan bu bölgede sıkça volkanik aktivite ve deprem meydana gelmektedir. Bu teori, dünya üzerindeki depremlerin bir coğrafi düzene sahip olduğu fikrini desteklemekte ve yıkıcı depremlerin, enlem ve boylam gibi coğrafi koordinatların da belirli bir rol oynadığına dair erken bir hipotez geliştirmektedir (Daily Evening Bulletin, 26 April 1872).

Daily Evening Bulletin, bu paralel teorisinin eleştirisine de yer vermektedir. Özellikle Chicago Tribune’deki bir yazarın, dünyanın kabuk yapısının eksenel dönüşten kaynaklanan içsel basınca duyarlı olduğu ve bu nedenle belirli paralel ve meridyenlerde depremlerin sık yaşandığı şeklindeki spekülatif iddialarını eleştirmektedir. Kuzey ve Güney Amerika’da uzanan And Dağları, Cordilleras ve Sierra Nevada gibi uzun dağ zincirlerinin varlığı ile volkanik bölgelerdeki artan depremler arasında bir ilişki olduğu düşüncesine yer verilirken, bu coğrafi yapıların yalnızca paralel değil, aynı zamanda boylam doğrultusunda da büyük ölçüde yer sarsıntılarına maruz kaldığına işaret edilmektedir (Daily Evening Bulletin, 26 April 1872). Bu gözlem, deprem hareketlerinin yalnızca enlemlerle sınırlı olmadığı ve bu tür olayların tüm dünya üzerinde, çeşitli yönlerde meydana gelebileceği ihtimalini öne sürmektedir. Haberde ayrıca, depremlerin belirli bir enlem kuşağına özgü olma varsayımını çürütebilecek bazı küresel örneklerle değinilmektedir.

Meksika, Orta ve Güney Amerika, Hawaii ve Malaya gibi bölgelerde depremlerin, paralel kuşaklar yerine meridyen kuşaklarına paralel şekilde ortaya çıktığı belirtilmektedir. Bu durum, yazarın sunduğu argümanların zayıflığına dikkat çekmekte ve depremlerin yerel coğrafi faktörlerden çok daha karmaşık ve küresel bir yapı ile ilişkili olduğunu ima etmektedir. Bu bağlamda, depremlerin enlem kuşaklarıyla sınırlı olmadığı, daha geniş coğrafi kuşaklarda periyodik olarak meydana geldiği ve farklı kıtasal alanlarda geniş bir yayılım gösterdiği sonucuna varılmaktadır (Daily Evening Bulletin, 26 April 1872).

Daily Evening Bulletin, genel olarak 19. yüzyılın sonlarında hâkim olan bilimsel bilgi eksikliğini, dönemin mevcut varsayımlarına eleştirel bir bakış açısıyla ele alarak, bu tür teorilerin çoğunlukla spekülasyondan öteye geçmediğini vurgulamaktadır. Gazetenin ele aldığı teoriler, dönemin bilim insanlarının deprem nedenlerini anlamaya dair yoğun çabalarını ve kısıtlı bilgi birikimine dayalı tahminlerini ortaya koymaktadır. Haber, bu tür spekülatif teorilerin dünyanın jeolojik yapısı hakkında bilgi eksikliğinden kaynaklandığını kabul ederek, depremlerin kökenine dair pek çok sorunun yanıtlanmamış olduğunu ve bu konunun hâlâ “çözülemeyen bir gizem” olarak kaldığını belirtmektedir (Daily Evening Bulletin, 26 April 1872).

6. SONUÇ

1872 Antakya depremi, şehrin tarih boyunca karşılaştığı çok sayıda yıkıcı olayın bir başka halkasını oluşturmuş ve bu büyük felaket, Antakya'nın fiziksel, sosyo-ekonomik ve demografik yapısında derin izler bırakmıştır. Bu bölüm, bu depremi dönemin Amerikan basınındaki yankıları üzerinden ele alarak, felaketin küresel düzeyde nasıl algılandığını ve toplumsal hafızada nasıl yer bulduğunu ortaya koymaktadır. Dönemin basınında geniş yer bulan 1872 depremi, sadece Antakya halkının

yaşadığı acıları yansıtmakla kalmamış, aynı zamanda Osmanlı devletinin kriz yönetimi kapasitesini ve uluslararası yardım çağrıları ile toplumsal dayanışma mekanizmalarını da gözler önüne sermiştir.

Çalışma, Amerikan basınının, Antakya depremine ilişkin haberlerde bölgenin tarihsel geçmişine atıfta bulunarak felaketin etkisini dramatik bir şekilde aktarmaya çalıştığını göstermektedir. Antakya'nın Helenistik, Roma ve Erken Hristiyanlık dönemlerindeki önemine yapılan vurgular, şehrin tarihsel ve kültürel bağlamda taşıdığı değerin altını çizmekte ve bu değer, deprem sonrası yıkımın etkilerini daha geniş bir çerçevede değerlendirme imkânı sunmaktadır.

Amerikan basınının, özellikle telgraf aracılığıyla yayılan haberler ve benzer içerikli raporların tekrar tekrar kullanımı yoluyla oluşturduğu anlatılar, dönemin iletişim ağlarının ve gazetecilik pratiklerinin sınırlılıklarını da ortaya koymaktadır. Gazeteler, uzak coğrafyalardaki olayları haberleştirirken derinlemesine araştırma yerine hızlı yayıma öncelik vermekteydi. Özellikle uzak diyarlarda meydana gelen depremler gibi sansasyonel olaylar, kamuoyunun dikkatini çeken ve merak uyandıran hikayelerdi. Gazeteler, haberlerin farklı kaynaklara dayanmasına rağmen, dramatik olayların anlatımını sunarak bu ilgiden faydalanmış ve böylelikle tirajlarını artırmayı hedeflemişlerdir. Gazetelerde yer alan dramatik üslup, olayın trajik boyutunu ve toplumsal etkisini okuyuculara aktarmayı amaçlarken, aynı zamanda Antakya'nın kozmopolit yapısını ve uluslararası yardımların gerekliliğini de ön plana çıkarmıştır. Sonuç olarak, 1872 Antakya Depremi, yalnızca kentin fiziksel dokusunu değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik yapısını ve kültürel dinamiklerini de derinden etkileyerek, bölgenin tarihsel gelişiminde önemli bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu kitap bölümü, felaketin uluslararası düzeydeki yankılarını, dönemin basınında nasıl temsil edildiğini ve toplumlar arasındaki

dayanışma ağlarını inceleyerek, Antakya'nın krizlerle şekillenen tarihine ilişkin yeni ve çok boyutlu bir perspektif sunmayı hedeflemektedir.

KAYNAKÇA

- Ambraseys, N. (2009). *Earthquakes in the Mediterranean and Middle East*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bakır, M. (2022). The effects of earthquakes in Antioch and its vicinity: Evidence of repair, rebuilding, and urban reorganization between the fourth and thirteenth centuries (Yayınlanmamış doktora tezi). Istanbul Technical University, Istanbul.
- Çapar, A. (2017). A portrayal of an Ottoman city and its inhabitants: Administration, society, and economy in Ottoman Antakya (Antioch), 1750-1840 (Yayınlanmamış doktora tezi). University of Arkansas, Arkansas.
- De Giorgi, A. U., & Egee, A. A. (2021). *Antioch: A history*. London: Routledge.
- Downey, G. (1961). *A history of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab conquest*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Sbeinati, M. R., Darawchah, R., & Mouty, M. (2005). The historical earthquakes of Syria: An analysis of large and moderate earthquakes from 1365 B.C. to 1900 A.D. *Annals of Geophysics*, 48(3): 347-435. <https://doi.org/10.4401/ag-3206>.
- Vogt, J. (2001). Osmanlı topraklarında tarih boyunca depremsellik: Batılı kaynaklardan ve tanıkların ifadelerinden örnekler. In E. Zachariadou (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nda doğal afetler*. 13-58. İstanbul: Tarih Vakfı Türk Yayınları.

Dergi ve Gazete Makaleleri

A City Destroyed by an Earthquake. (1872, April 12). *Lowell Daily Citizen*, 22(4893). Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October 26, 2024, from <https://link.gale.com/apps/doc/GT3001750105/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP&xid=2bf28b84>.

A Fated City. (1872, April 18). *Daily Evening Bulletin*, 34(10).Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October 26, 2024, from <https://link.gale.com/apps/doc/GT3000240045/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP&xid=bd403094>.

A letter from Beyrout gives some statistics of the work of the earthquake at Antioch in April last. (1872, August 13). *Boston Daily Advertiser*, 120(37).Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October 26, 2024, from <https://link.gale.com/apps/doc/GT3006481535/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP&xid=065a32cc>.

A letter from Beyrout gives some statistics of the work of the earthquake at Antioch in April last. (1872, August 16). *Milwaukee Daily Sentinel*, 29(193). Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October 26, 2024, from <https://link.gale.com/apps/doc/GT3002101986/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP&xid=ab74a36c>.

An Unfortunate City. (1872, April 11). *Independent Statesman*, 1(28). Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October 26, 2024, from <https://link.gale.com/apps/doc/GT3015502379/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP&xid=31161ed3>.

Antakya'nın Hal-i Harabiyesi. (17 Safer 1289). *Basiret*. Sayı 600, 1.

Antakya Havadisi. (24 Safer 1289). *Basiret*. Sayı 611, 1.

By Telegraph. (1872, April 9). *North American*, 101(31425).
Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October
26, 2024, from
<https://link.gale.com/apps/doc/GT3008056655/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP&xid=93c79555>.

Correspondence of the London Times. (1872, May 15). *Boston Daily Advertiser*, 119(116). Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October 26, 2024, from
<https://link.gale.com/apps/doc/GT3006489797/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP&xid=27afb682>.

Earthquakes. (1877, January 14). *St. Louis Globe-Democrat*, 2(239), p. 12. Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October 26, 2024, from
<https://link.gale.com/apps/doc/GT3003934425/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP&xid=3cb49db3>.

Earthquake Theories. (1872, April 26). *Daily Evening Bulletin*, 34(17). Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October 26, 2024, from
<https://link.gale.com/apps/doc/GT3000240470/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP&xid=2a02abcb>.

Foreign News. (1872, April 9). *Bangor Daily Whig and Courier*.
Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October
26, 2024, from
<https://link.gale.com/apps/doc/GT3007319235/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP&xid=46f4369d>.

Foreign News. (1872, June 5). *Milwaukee Daily Sentinel*.
Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October
26, 2024, from
<https://link.gale.com/apps/doc/GT3002104184/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP&xid=3ba4ff9c>.

Former Earthquakes Throughout the World. (1873, May 14). *Milwaukee Daily Sentinel*, 30(113), p. 3. Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October 26, 2024, from <https://link.gale.com/apps/doc/GT3010873344/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP&xid=0aa1b758>.

Hareket-i Arz (23 Safer 1289). *Basiret*. Sayı 610, 1.

Latest Dispatches. (1872, April 11). *Arkansas Gazette*, 115. Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October 26, 2024, from <https://link.gale.com/apps/doc/GT3009587183/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP&xid=4b8a3640>.

Multiple News Items. (1872, April 10). *Vermont Watchman*, 67(25). Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October 26, 2024, from <https://link.gale.com/apps/doc/GT3013392694/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP&xid=8ac2824c>.

News by Telegraph. (1872, April 9). *Boston Daily Advertiser*, 119(85). Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October 26, 2024, from <https://link.gale.com/apps/doc/GT3006480225/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP&xid=285ca326>.

Notable Events in 1872. (1873, January 2). *Congregationalist*, [XXV and LVIII(1), p. 7. Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October 26, 2024, from <https://link.gale.com/apps/doc/GT3013984661/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP&xid=19ace329>.

Special Telegram to N. Y. Herald. (1872, April 16). Earthquake in Syria. *Georgia Weekly Telegraph and Georgia Journal & Messenger*, 65(42). Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October 26, 2024, from

<https://link.gale.com/apps/doc/GT3016601905/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP&xid=7aaf053d>.

Summary for the Week. (1872, April 11). *Congregationalist*, 24(15). p. 8. Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October 26, 2024, from <https://link.gale.com/apps/doc/GT3004386704/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP&xid=7ef11c40>.

Telegraphic. (1872, April 9). *Milwaukee Daily Sentinel*, 29(83). Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October 26, 2024, from <https://link.gale.com/apps/doc/GT3001874320/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP&xid=35449c9b>.

Telegraphic. (1872, April 27). *Milwaukee Daily Sentinel*, 29(99). Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October 26, 2024, from <https://link.gale.com/apps/doc/GT3002101288/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP&xid=c6e954d6>.

Telegraphic. (1872, June 5). *Cleveland Morning Daily Herald*. Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October 26, 2024, from <https://link.gale.com/apps/doc/GT3005293110/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP>.

Telegraph News. (1872, April 7). *Atlanta Daily Sun*. Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October 26, 2024, from <https://link.gale.com/apps/doc/GT3017144661/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP>.

The details of the calamitous earthquake at Antioch, as noted in a letter from Beyrout, are appalling. (1872, August 17). *Lowell Daily Citizen*, 22(5001). Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October 26, 2024, from

<https://link.gale.com/apps/doc/GT3001750808/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP&xid=c79fdcd2>.

The Earthquake at Antioch. (1872, October 9). *Hawaiian Gazette*, 8(39). Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October 26, 2024, from <https://link.gale.com/apps/doc/GT3007750575/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP&xid=776d6f8f>.

The Earthquake at Antioch. (1872, June 20). *Daily Evening Bulletin*, 34(64). Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October 26, 2024, from <https://link.gale.com/apps/doc/GT3013470079/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP&xid=82762244>.

The Earthquake at Antioch. (1872, June 27). *Milwaukee Daily Sentinel*, 29(151). Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October 26, 2024, from <https://link.gale.com/apps/doc/GT3002104852/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP&xid=36f7dd22>.

The News. (1872, June 11). *Milwaukee Sentinel*, 34(24). Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October 26, 2024, from <https://link.gale.com/apps/doc/GT3015634537/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP&xid=f2a23da2>.

The Ruins of Antioch. (1872, May 16). *Lowell Daily Citizen*. Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October 26, 2024, from <https://link.gale.com/apps/doc/GT3001754971/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP>.

Weekly News Summary. (1872, July 17). *Vermont Watchman*. Nineteenth Century U.S. Newspapers. Retrieved October 26, 2024, from

<https://link.gale.com/apps/doc/GT3013393079/NCNP?u=cumhurb&sid=bookmark-NCNP&xid=8ac2824c>.

19. YÜZYIL OSMANLI TOPLUMUNDA TEMETTUAT DEFTERİNE GÖRE DUL KADINLAR: AFŞAR KAZASI ÖRNEĞİ

Ayşe ÖZDEMİR KIZILKAN¹

1. GİRİŞ

Kelime olarak “kâr etme, fayda görme” demek olan “temettuat”, herkesin kazancına uygun olarak devlete verdiği, “temettuat vergisi” anlamındadır. Osmanlı Devleti’nde uygulandığı zamana kadarki şekliyle tarif edilecek olduğunda ise, tüccar ve esnafın senelik kazançlarının miktarının tahmin ve takdir edilerek, bundan binde ve yüzde hesabıyla alınan vergidir, denilebilir (Sayın,1999).

Temettu tahririnin yapılmasındaki esas amaç, herkesin kazancına ve mal varlığına göre devlete belirli miktarda vergi vermesi ve bunun bir düzene konularak tespit edilen usullere göre yapılmasıdır (Serin,1998).

Temettuat defterleri kimlik beyanına göre tutulmuş kayıtlardan oluşur. Kimliklerin iktidar tarafından inşa edildiği görüşünde olan Foucault’un düşüncesi esas alındığında, Osmanlı Devleti’nin merkezi otoritesi tarafından belirlenen kurallar ve usullere uygun şekilde tutulan bu defterler, ahalinin belirli niteliklerle tanımlanarak kimlik sınıflandırmalarının kaydedildiği listeler olarak değerlendirilebilir. Çeşitli bölgelere ait temettuat defterleri üzerinde yapılan araştırmalar, bu kayıtlarda belirgin farklılıkların olduğunu ortaya koymuştur. Bu farklılıklar, yerel

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, aokizilkan@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0009-0007-9631-0044.

iktidar birimlerinin defterlere yansıyan etkisi olarak yorumlanmalıdır. Zira her bir iktidar birimi, kimliklerin şekillenmesinde kendine özgü bir rol oynamıştır (Çakılcı, 2017).

Temettuat defterleri, vergi mükelleflerinin adlarını, vergilendirmeye esas teşkil eden gelir kaynaklarını, bu kaynakların yıllık gelirlerini ve bu gelirler üzerinden hesaplanan vergi tutarlarını içermektedir. Farklı bölgelerde, ürünlerden veya hayvanlardan alınan vergi oranları değişiklik göstermiş, bu durum defterlere de yansımıştır. Defterlerde, her hanenin mal varlığı detaylı bir şekilde kaydedildikten sonra, toplam vergi miktarı belirtilmiştir. Ayrıca, hane reislerinin bir önceki yıl ödedikleri temettü vergisi, öşür ve rüsum miktarları ile bir sonraki yıl için tahmini olarak ödemeleri gereken temettü vergisi de kayıt altına alınmıştır. Kira geliri elde edilen gayrimenkuller için de benzer bir uygulama söz konusudur. Bu tür mülklerin yıllık kira gelirleri ve bu gelirler üzerinden ödenmesi gereken temettü miktarları, bir sonraki yıl için tahmini olarak hesaplanan vergi tutarlarıyla birlikte defterlere işlenmiştir. Aynı şekilde, her mahalle veya köyün kaydı tamamlandıktan sonra, o bölgeden alınacak toplam vergi miktarı ve temettü tutarı da defterlere eklenmiştir. Bu toplam vergi miktarı, maliye nezareti tarafından liva (sancak) düzeyinde belirlenmekte ve daha sonra kazalar arasında paylaştırılmaktaydı. Kazalarda ise, kaza müdürü ve meclis üyelerinin katılımıyla gerçekleştirilen bir toplantıda, kasaba ve köylerin vergi payları belirlenir ve bu payları içeren bir mazbata hazırlanarak ilgililere teslim edilirdi. Son aşamada, kasaba mahalleleri ve köyler düzeyinde, tüm hane reisleri bir araya gelerek, belirlenen vergi miktarı haneler arasında her bir bireyin gelirine göre paylaştırılır ve bu bilgiler bir defter halinde kaza merkezine gönderilirdi. Bu süreç sonucunda, her hanenin vergi yükümlülüğü net bir şekilde tespit edilmiş olurdu. Bu sistem, Osmanlı maliyesinin yerel düzeyde nasıl işlediğini ve

vergi adaletinin sağlanmasına yönelik çabaları göstermesi açısından önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır (Güran, 1989).

Temettuat sayımlarına göre düzenlenen defterlerde, vergi mükellefinin adı, vergiye esas olan gelir kaynağı, kaynağın yıllık geliri ve bu gelire göre hesaplanan vergi ile öşür miktarı kaydedilmiştir. Ayrıca, Yahudi ve Rum mahallelerinde cizye türü vergiler de bu defterlere işlenmiştir. Temettuat vergisi, tüccar ve esnafın yıllık kazançlarının tahmin edilmesinin ardından başlangıçta %3 oranında alınmış, 1878’de bu oran %4’e yükseltilmiştir (Çadircı,1997). On beş yaşından büyük kızlara temettü vergisini verme zorunluluğu getirilmiştir (Yalçın, 2024).

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri’nde ML. VRD. TMT. d koduyla tasnif edilmiş bulunan temettuat defterleri ilk kullanıma açıldığı 1988’den günümüze çok sayıda araştırmaya konu olmuştur. Bu konuyla ilgili pek çok çalışma gerçekleştirilmiş olup, araştırmaların halen devam ettiği bilinmektedir (Kütükoğlu, 1995). Binlerce temettuat defteri arasında, Aydın Vilayeti Menteşe Sancağına ait olan ve kadınlara özgü olarak tutulmuş defter sayısı bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar azdır. Temettuat defterleri üzerine yapılan araştırmaların bir kısmında kadınlardan kısaca bahsedilse de, kadınların toplumsal hayattaki konumu ve ekonomik gücü detaylı bir şekilde incelenmemiştir (Budak Muraz, 2022).

Temettuat kayıtlarında, Osmanlı nüfus sayımlarında olduğu gibi, esas olarak erkek nüfusun kaydı öncelikli tutulmuştur. Bununla birlikte, temettuat sayımlarının amacı bireylerin mülk ve gelirlerini kayıt altına almak olduğundan, gelir kaynağına veya mülke sahip olan kadınlar da sınırlı sayıda olsa bu defterlerde yer bulmuştur. Kadınlar, cinsiyet temelli bu kayıt sisteminde “öteki” olarak değerlendirilmiş ve genellikle erkek akrabaları üzerinden tanımlanarak bir kimlik kazandırılmıştır. Gayrimüslim kadınların hane reisi olarak kaydedildiği örneklerin

aksine, Müslüman kadınlar çoğunlukla baba, eş, kardeş, damat veya diğer erkek akrabalarının haneleri içinde kaydedilmiştir. Köklü ve nüfuzlu ailelere mensup kadınların bilgileri, daha sıradan ailelere kıyasla daha detaylı ve farklı bir üslupla belgelenmiştir. Bu durum, toplumsal statü ve ekonomik konumun kayıt tutma pratiklerine nasıl yansıdığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. (Çakılcı, 2017).

2. ÇALIŞMANIN AMACI VE KAYNAKLARI

Tarafımızca daha önceden çalışılmış olan Konya eyaleti Hamid Sancağı dahilindeki Keçiborlu temettuat defterinde (Özdemir, 2007), yine aynı sancağa ait diğer temettuat çalışmalarını incelediğimizde ve temettuat kayıtları üzerine yaptığımız diğer çalışmaları da göz önünde bulundurduğumuzda kadınlarla ilgili ayrıca bir kayda rastlamadık (Kızılkın, 2008). Kadınlara mahsus tutulan temettuat kayıtlarının varlığı bilinse de yaptığımız araştırmada Osmanlı Arşivleri'nde ML. VRD. TMT.d koduyla kayıt altına alınan 9573-9578 arasında numaralandırılmış Konya Eyaleti Hamid Sancağı Afşar kazası temettuat defterlerinde, dul kadınların diğer ahaliden ayrı şekilde temettuatının yazıldığını tespit ettik. 9577 numaralı defter haricinde kaza merkezi ve bağlı köylerde yaşayan dul kadınlar için “mahalle-i/karye-i mezburda sakin olan dul hatunların emvâl ve emlakları” başlığıyla ayrı birer sayfa tutulduğunu gördük. Bu sebeple tüm defterler dikkate alındığında bir yekûn oluşturan bu konunun ayrıca ele alınmasının doğru olduğu kanaatine vardık. Böylelikle adı geçen kazaya ait defterlerin tamamının incelenmesi bittiğinde aynı bölgedeki vergi mükellefi erkek nüfus ile karşılaştırma imkânının da elde edilmesini hedefledik.

Afşar kazasına ait Osmanlı Arşivleri'nden temin edilen defter sayısı altı olup, defter üzerinde yazılı herhangi bir tarih görülmemektedir. Ancak Osmanlı Arşivleri'nde 1844-1845

tarhli olarak kayda geirilmifltir. Konya Eyaleti Hamid Sancağı Afşar kazasına ait bu defterler, 20*56 veya 21*57 ebadında olup, her bir defter 20 sayfadan oluşmaktadı. 28 sayfa içeriğı ile 9578 numaralı defter bu durumun istisnasıdır. Defterlerde ara ara boş sayfalar bırakılmıştır. 9577 numaralı Bağıllı defterinde dul kadınlarla ilgili hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Kazaya ait tüm mahalle ve köylerde dul hatunların iki kişi bile olsalar kayıtlarının yapılmış olması (BOA,9576), Bağıllı'daki dul kadın kayıtlarının kaydı tutan muhassıla alakalı olabileceğini düşündürmektedir. Çünkü Bağıllı diğerk birçok köyden nispeten büyüktür ve dolayısıyla burada da dul kadınlar yaşamaktadır diye mutlak surette akla gelmektedir.

Afşar temettuatındaki kayıtlar her ne kadar dul kadınlar başlığı açılarak yapılmışsa da kadınların bekar kız çocuklarının da kayıtlara eklendiğı görülmektedir. Bu durum 9574 numaralı defterde sıralı biçimde tutulan kayıtlarda açıkça görülmektedir. Konuyu etraflıca anlatabilmek için Afşar Temettuat Defterlerindeki Kadınların Listesi ayrıca bir başlık halinde verilmiştir.

3. AFŞAR TEMETTUATLARINDA KADINLARIN TANIMLANMASI

Temettuat defterlerinde, Türk toplumunda kadınlara ve kızlara duyulan saygının bir ifadesi olarak “hanım” veya “hatun” gibi hitapların kullanıldığı gözlemlenmektedir. Öte yandan, Osmanlı Devleti'nde soyadı uygulaması bulunmadığından, olası karışıklıkların önüne geçmek amacıyla kişiler, kendi adlarının yanı sıra babalarının adlarıyla da kaydedilmiştir. Bununla birlikte, kadınların çok az bir kısmı herhangi bir erkek referansı olmaksızın yalnızca kendi adları ve lakaplarıyla tanımlanırken, büyük oğunluğı kocalarının, babalarının, oğullarının, kardeşlerinin, kayınpederlerinin hatta vasilerinin adlarıyla

kaydedilmiştir. Örneğin, “Eyüp oğlu Eyüp’ün zevcesi Ayşe Hatun” veya “Raziye oğlu zevcesi Topal Fatma Hatun” gibi ifadelerle kadınlar kocaları üzerinden; “Parmaksız kerimesi Arap Ayşe Hatun” veya “Hacı Haliloğlu kızı Ayşe” gibi kayıtlarla babaları üzerinden; “Hacı Nasuh validesi Halime” veya “Piri Bekri validesi Fatma Hatun” gibi kayıtlarla oğulları üzerinden; “Deli İmamoğlu Hasan hemşiresi Hatice Hatun” veya “Hacı Nasuh hemşiresi Elif Hatun” gibi kayıtlarla da kardeşleri üzerinden tanımlanmıştır. Bu durum, kadınların kimliklerinin toplumsal ve ailevi bağlamlarda nasıl şekillendirildiğini göstermesi açısından önemlidir. (Budak Muraz, 2022).

Afşar kazasına ait olan 9573, 9574, 9575, 9576 ve 9578 numaralı defterlerde bu dul kadınların temettuat kaydına ilk olarak Akdağ karyesine ait olan 9573 numaralı defterin 20. Sayfasında rastlanmıştır. Bu kayıtlar erkek mükelleflerin arasında “merhum kişinin zevcesi” vs. olarak değil defterin ayrı bir sayfasında toplu halde yer almaktadır. Dul kadınlar için kayıt tutulurken, erkeklerde olduğu gibi bir numara veya hane kaydı düşülmemiştir. Genellikle aynı hanenin sakinlerinden olup, yaşı küçük olduğu için “filan şahsın karındaşı sabi Ömer’in emval ve emlâkı” diye hanede yaşayan erkek mükellefler ayrıca bir numara ile belirtilirken, yine ölen kocasının adıyla künyesi verilen kadınların ayrı bir sayfada birlikte kayda alınması dikkat çekicidir. Bu defterlerde kadınlar en çok kocalarının adı belirtilerek “...nın zevcesi” olarak tanımlanmışlar, bazen de “Muslu oğlu Ömer kerimesi Zeliha Hatun veya Karakızı Ayşe Hatun” ve “Necmioğlu hemşiresi...” diye baba ve erkek kardeşlerine nispet edilerek kaydedilmişlerdir. Hakkında başkaca hiçbir bilgi verilmeden “Rabia Hatunun emlâkı”, “Asiye Hatunun emlâkı” şeklinde yalnız isme dayalı kayıtlar yapıldığı gibi, sadece memleketi belirtilerek 9574 numaralı Yenice karyesine ait deftere “Barlalı Şerife Hatun” diye yapılan kayıtlar da görülmektedir.

Yine Köke karyesine ait 9575 numaralı deftere kayıtlı Habibe Sürur ise, annesi Asiye'nin ismiyle defterde yer almıştır.

Defterde 41 hanede adı geçen toplam 49 kadın mükellefin neredeyse hepsinin ismi klasik Arapça isimlerdir. En çok kullanılan Fatıma veya ona ithafen söylenen Türkçeleşmiş hali Faden, Hadice, Ayişe, Rukiyye gibi isimlerin yanında az da olsa Neslihan, İsmihan gibi Türkçe isimlere rastlanmaktadır.

4. AFŞAR TEMETTUATLARINDAKİ DUL KADINLARIN EMLAK VARLIĞI

Afşar kazasına ait olan temettuat defterlerinin hiçbirinde kadınların icra ettiği bir meslek belirtilmemiştir. Dolayısıyla bunların meslek geliri olmadığından, geçimlerini bağ, tarla ve hayvanlarından sağladıkları anlaşılmaktadır. Buradaki ziraat yapılan arazilerdeki tarım ürünleri konusunda açıkça bir bilgi bulunmamaktadır. Belirtilen tarlaların hepsinin ekili durumdaki mezru tarla olduğu değerlendirilmiştir. Afşar kazası genelinde bir dönüm tarlaların kıymetinin, 10 kuruş ile 25 kuruş arasında değiştiği görülmektedir. Kaza genelinde tutulan kayıtların hiçbir yerinde tarlaların mezru olup olmadığı ve mezru olanlar da ekilen ürünün cinsi belirtilmemiştir. Oysa Afşar kazasının komşusu olan Eğirdir'de, temettuat defteri kayıtlarına göre hububat, soğan, susam, pamuk ve afyon gibi ürünlerin tarımının yapıldığı açıkça ifade edilmiştir (Yeşil, 2006).

Yaka köyünde yaşayan dul kadınlar bağ ve tarla gibi taşınmaz mülkleri değerlendirildiğinde kazanın en fakir olanlarıdır. Akdağ'da kayıtlı olan Faden Hatunun bu türden bir taşınmazı dahi bulunmamaktadır. On altı kadının kaydedildiği Yenice'de 22 dönüm tarla ve yarım dönüm bağ olduğu belirtilen Cuma Musa kerimesi Şerife Hatun en varlıklı sayılabilecek kadındır. Bundan başka 20 dönüm tarlası olan başka iki kadın bulunmakla birlikte, kadınların sahip oldukları tarım arazisi genel

itibarıyla 1-2 dönüm ile sınırlıdır. Kaza genelinde dul kadınlara ait toplam 513 dönüm tarla hesaplandığında, her bir dul kadına düşen ortalama tarla 10 dönümden fazladır.

Afşar kazasının Köke, Yaka ve Kertek Pınarı köyleri kaydı yapılan diğer köylere nazaran çok daha zengindir. Baki kerimesi İsmihan Hatun ve kerimesi Rukiyye hatunlara dair düşülen kayıta, bunların 72 dönüm tarlaya sahip oldukları anlaşılmaktadır. Detaylı bilgi Tablo 1’de verilmiştir.

Sebze ve meyve yetiştirilen bir tarım arazisi olan bağ ve bahçe (bahçe), dönüm ve dönümün dörtte bir kadarı olan evlek olarak, kadın mükelleflerin üzerine kayıtlıdır. Çok az sayıda dul kadının bağının hiç olmadığı, bağ sahibi olanların da neredeyse yarısının yalnızca bir evleklik alana sahip olduğu görülmektedir. Muhtemeldir ki; bu alanda herkes kendi tükettiği miktarda sebze ve meyveyi ancak yetiştirmektedir. Özellikle bir evleklik alanlarda elde edilen ürünün ticaretinin yapılması oldukça zordur. En fazla bağ alanına sahip Neslihan Hatun’un, 3 dönümlük bir arazisi olduğu tespit edilmektedir.

Tablo 1. Afşar temettuatlarında kayıtlı kadınların tarla ve bağları

Emlâkın bulunduğu mahal	Kadının adı	Bağı	Tarlası
Mahalle-i Mescid-i Şerif-i Yaka	Kezban Hatun	1 evlek	1 dönüm
Mahalle-i Mescid-i Şerif-i Yaka	Hadice Hatun	-	5 dönüm
Mahalle-i Mescid-i Şerif-i Yaka	Rukiyye Hatun	-	5 dönüm
Mahalle-i Mescid-i Şerif-i Yaka	Ayişe Hatun	1 evlek	1 dönüm
Mahalle-i Mescid-i Şerif-i Yaka	Hadice Hatun	Yarım dönüm	1 dönüm
Mahalle-i Mescid-i Şerif-i Yaka	Fatıma Hatun	-	1 dönüm
Akdağ karyesi	Faden Hatun	-	-
Yenice karyesi	Zeliha Hatun	1,5 dönüm	2 dönüm
Yenice Karyesi	Ayişe Hatun	-	19 dönüm
Yenice karyesi	Rukiyye Hatun	-	2 dönüm
Yenice Karyesi	Cennet Hatun	1 dönüm	1 dönüm
Yenice karyesi	Rabia Hatun	-	12 dönüm

Yakın Çağ Tarihi Konuları

Yenice Karyesi	İsmihan Hatun	1 evlek	-
Yenice karyesi	Şerife Hatun	Yarım dönüm	22 dönüm
Yenice Karyesi	Asiye Hatun	1 dönüm	2 dönüm
Yenice karyesi	Ayişe Hatun	2 dönüm	4 dönüm
Yenice Karyesi	Ümmügülsüm Hatun	Yarım dönüm	2 dönüm
Yenice karyesi	Fatıma Hatun	1 evlek	-
Yenice Karyesi	Fatıma Hatun	1 evlek	11 dönüm
Yenice karyesi	Şerife Hatun	-	-
Yenice Karyesi	Huri Hatun	Yarım dönüm	20 dönüm
Yenice karyesi	Neslihan Hatun	3 dönüm	-
Yenice Karyesi	İsmihan Hatun	Yarım dönüm	20 dönüm
Köke	Habibe Sürur	1 evlek	16 dönüm
Köke	Celile Hatun	Yarım dönüm	32 dönüm
Köke	Keziban Hatun	1 evlek	30 dönüm
Cami-i Şerif-i Süleymanağa Mahallesi	Ayişe Hatun	1 evlek	8 dönüm
Cami-i Şerif-i Süleymanağa Mahallesi	Şerife Hatun		10 dönüm
Yaka Karyesi	İsmihan Hatun ve kerimesi Rukiyye Hatun	1 dönüm	72 dönüm
Yaka Karyesi	Ümmügülsüm Hatun ve kerimleri Zeliha, Fatıma, Hadice	Yarım dönüm	49 dönüm
Yaka Karyesi	Zeyneb Hatun	1 evlek	
Yaka Karyesi	Emine Hatun	Yarım dönüm	14 dönüm
Yaka Karyesi	Kezban Hatun		19 dönüm
Kertek Pınarı	Reyşan Hatun		1 dönüm
Kertek Pınarı	Fatıma Hatun		
Kertek Pınarı	Alime Hatun	2 evlek	22 dönüm
Kertek Pınarı	Ayişe Hatun	1 evlek	39 dönüm
Kertek Pınarı	Ümran Hatun ve kerimleri; Hasibe, Ayişe, Ümmügülsüm, Fatıma	-	30 dönüm
Kertek Pınarı	Emine Hatun	1 evlek	39 dönüm
Kertek Pınarı	Ümmühan Hatun	1 evlek	-
Kertek Pınarı	Ayişe Hatun	1 evlek	-

5. AFŞAR TEMETTUALARINDAKİ DUL KADINLARIN HAYVAN VARLIĞI

Afşar kazasında ve ona bağlı olan köylerinde büyükbaş hayvan kategorisindeki hayvanlar; kara sığır, öküz, sağman kara sığır, dana, düğе, inek ve yük hayvanı olan merkep ile sıpasının kayıt altına alındığı görülmektedir. Kadın mükelleflerin yazıldığı kısımlarda yalnızca bir baş da bargir vardır. Kaza genelinde küçükbaş hayvancılığına ise rastlanmamaktadır. Kadınların sahip olduğu hayvanlar Tablo 2’de belirtilmiştir.

Tablo 2. Afşar temettuatlarında kayıtlı kadınların hayvan varlıkları

Emlâkın bulunduğu mahal	Kadının adı	Karasığır/öküz/sağman karasığır-re’s(baş)	Dana-düğе baş	Merkep-sıpa baş
Mahalle-i Mescid-i Şerif-i Yaka	Kezban Hatun	1	1	1
Mahalle-i Mescid-i Şerif-i Yaka	Hadice Hatun	1	1	1-1
Mahalle-i Mescid-i Şerif-i Yaka	Rukiyye Hatun	-	-	-
Mahalle-i Mescid-i Şerif-i Yaka	Ayişe Hatun	1	-	-
Mahalle-i Mescid-i Şerif-i Yaka	Hadice Hatun	-	-	-
Mahalle-i Mescid-i Şerif-i Yaka	Fatıma Hatun	1	2	-
Akdağ karyesi	Faden Hatun	-	2	1
Yenice karyesi	Zeliha Hatun	-	-	-
Yenice Karyesi	Ayişe Hatun	-	-	1
Yenice karyesi	Rukiyye Hatun	1	1	-
Yenice Karyesi	Cennet Hatun	3	2	1
Yenice karyesi	Rabia Hatun	-	-	1
Yenice Karyesi	İsmihan Hatun	-	-	-
Yenice karyesi	Şerife Hatun	-	-	-
Yenice Karyesi	Asiye Hatun	1-1	2	1
Yenice karyesi	Ayişe Hatun	1	-	-
Yenice Karyesi	Ümmügülsüm Hatun	-	-	-
Yenice karyesi	Fatıma Hatun	1	2	1
Yenice Karyesi	Fatıma Hatun	2-1	3	-
Yenice karyesi	Şerife Hatun	1	-	-
Yenice Karyesi	Huri Hatun	-	-	-
Yenice karyesi	Neslihan Hatun	-	-	-
Yenice Karyesi	İsmihan Hatun	-	-	-
Köke	Habibe Sürur	1-3	-	-
Köke	Celile Hatun	-	-	-
Köke	Keziban Hatun	1	-	-

Cami-i Şerif-i Süleymanağa Mahallesi	Ayişe Hatun	-	-	-
Cami-i Şerif-i Süleymanağa Mahallesi	Şerife Hatun	1 bargir	-	-
Yaka Karyesi	İsmihan Hatun ve kerimesi Rukiyye Hatun	1	1	1
Yaka Karyesi	Ümmügülsüm Hatun ve kerimeleri Zeliha, Fatıma, Hadice	1	1	1
Yaka Karyesi	Zeyneb Hatun	1	-	1
Yaka Karyesi	Emine Hatun	1	1	1
Yaka Karyesi	Kezban Hatun	-	-	-
Kertek Pınarı	Reyşan Hatun	-	-	-
Kertek Pınarı	Fatıma Hatun	1-1 buzağı	-	-
Kertek Pınarı	Alime Hatun	1	1	-
Kertek Pınarı	Ayişe Hatun	-	-	-
Kertek Pınarı	Ümran Hatun ve kerimeleri; Hasibe, Ayişe, Ümmügülsüm, Fatıma	2	1	1
Kertek Pınarı	Emine Hatun	-	-	-
Kertek Pınarı	Ümmühan Hatun	-	-	-
Kertek Pınarı	Ayişe Hatun	-	-	-

Defterlerde kayıtlı olan 12 dul kadının hiçbir hayvanı yoktur. Diğerleri ise kendi geçimlerine yetecek sayıda en az bir baş hayvana sahiptirler. Mesela Barlalı Şerife Hatun'un yalnız bir baş sağman karasığırı vardır. Başkaca bir mülkü de bulunmayan bu kadın, muhtemelen geçimini de bundan elde ettiği süttten peynir-yoğurt yapıp satarak sağlamaktadır. Bundan dolayı çobanlık temettuatı kaydı düşülmüştür.

Kazadaki hayvanlardan kara sığır öküzünün 60 kuruş, sağman kara sığırın 60 kuruş, dananın 20 kuruş ve merkebin de 60 kuruş kıymetinde olduğu anlaşılmaktadır. Yalnızca Yenice köyünde kayıtlı olan Emine Hatun'un merkebi için sıra dışı bir biçimde 75 kuruş fiyat biçilmiştir. Ancak bunun neden diğer merkeblerden daha fazla olduğuna dair bir açıklama getirilmemiştir. Merkeb ve bargir için ayrıca yük taşımacılığından gelir elde edildiği beyan edilmemiştir.

6. AFŞAR TEMETTUATLARINDAKİ DUL KADINLARIN TEMETTUATLARI

Temettuat defterlerinin kadınlara ayrılan bu bölümlerinde, erkeklerdeki kayıtların aksine hiçbir kadın için belirtilmiş bir mesleğe rastlanılmadığını daha önce ifade etmiştik. Dolayısıyla, kadınların meslek ve zanaatlarına bağlı ticari kazançları ve bu kazançlardan dolayı ödenen temettuat vergileri yoktur. Aynı şekilde, bu tür gelirler için salyane (yıllık vergi) de tahakkuk ettirilmemiştir. Bununla birlikte, kadınların ekonomik güçlerini anlamaya olanak sağlayacak emlak ve hayvan varlıkları ile bu varlıklardan elde edilen temettuat gelirleri kaydedilmiştir. Bu kayıtlara göre, kadınların ekonomik varlıkları genellikle emlak ve hayvanlardan oluşmaktadır. Bu durum, kadınların ekonomik faaliyetlerinin daha çok tarım ve hayvancılık gibi alanlarla sınırlı olduğunu göstermektedir. Emlak sahibi kadınlar için emlak temettuatı, hayvanı olanlar için de çobanlık temettuatı yazılmıştır.

Afşar kazası genel olarak değerlendirildiğinde dul kadınların en az 10 kuruş en fazla da (üç hatunun) 150 kuruş temettuat vergisi ödemekle yükümlü oldukları görülmüştür. Elbetteki en yüksek temettuat vergisi ödeyenler en zengin olanlardır. Afşar temettuat kayıtlarında yer alan bilgiler ışığında, kaza genelinde ödenen temettuat toplamı 2020 kuruş, vergi mükellefi olarak kaydedilen 41 kadın baz alındığında ise kişi başı ödenen vergi ortalama yaklaşık 50 kuruştur. Hanelerinde kızları ile yaşayan dul kadınların emlak ve hayvan varlığı ortak kaydedilmiş ancak temettuat vergisi dul kadının yalnız kendisine hesaplanmıştır. Aynı hanede ismi geçen kızlarının mesela 9575 numaralı defterde kayıtlı Bakioğlu Ali zevcesi Ümmügülsüm'ün kızları Zeliha, Fatıma ve Hadice hatunlar ile Kocaoğlu Hüseyin zevcesi Ümran Hatunun kızları Hasibe, Ayişe, Ümmügülsüm ve Fatıma hatunların bu bağlamda ayrıca vergiye tâbi tutulmadığı anlaşılmaktadır.

7. AFŞAR TEMETTUALARINDAKİ DUL HATUNLARIN KÜNYELERİ

Akdağ köyüne ait defterin “Mahalle-i mezburda sakin olan dul hatunların emvâl ve emlakları” diye başlık atılan bu sayfasında ilk sırada Tozlu oğlu zevcesi Kezban Hatunun mal ve emlâkı kayıt altına alınarak temmettuatı tespit edilmiştir. Ardından sırasıyla berber Ali’nin zevcesi Hadice Hatunun, Koca oğlu Abdullah’ın zevcesi Rukiyye Hatunun, Salih Beşe’nin zevcesi Ayişe Hatunun, Karagöz oğlu zevcesi Hadice Hatunun ve Bağlılı Süleyman’ın zevcesi Fatıma Hatunun üzerindeki kayıtlı mal ve mülkler deftere geçirilmiştir. Bu dul hatunların saliyane vergisi vermedikleri belirtilmiştir. Ayrıca 9573 numaralı defterin son sayfası olan 20. sayfada da yine ayrı bir başlık verilmekle beraber, sadece bir kadının kaydı yapılmıştır. Bu kişi; Mısırlı Hasan zevcesi Faden Hatun olarak kaydedilmiştir.

9574 numaralı Yenice temettuat defterinde ise 5. sayfadan itibaren Muslu oğlu Ömer Kerimesi Zeliha Hatunun, Kara kızı Ayişe Hatunun, Kara Ahmed kızı Rukiyye Hatunun, Ağanın kerimesi Cennet Hatunun, Rabia Hatunun, Elif kerimesi İsmihan Hatunun, Cuma Musa kerimesi Şerife Hatunun, Asiye Hatunun, Nebi kerimesi Ayişe Hatunun, Ömer Ağa kerimesi Ümmügülsüm Hatunun, Ümmügülsüm kerimesi Fatıma Hatunun, Memi kerimesi Fatıma Hatunun, Barlalı Şerife Hatunun, Zorluoğlu Mehmedin kerimesi Huri Hatunun, Kayrakçıoğlu Mehmedin kerimesi Neslihan Hatunun ve onun kerimesi İsmihan Hatunun emlak ve emvalleri verilmiştir.

9575 numaralı Köke temettuat defterinde yer alan dul hatun kaydı üçtür. Bunlar; Asiye kerimesi Habibe Sürur, Molla Bekir kerimesi Celile Neslihan ve Hacı Mehmed kerimesi Keziban Hatun’dur.

9576 numaralı temettuat defterinde, Mahalle-i Camii-i Şerif-i Süleyman Ağa’da kayıtlı dul hatunlar; Murteza kerimesi

Ayişe Hatun ve Halil Efendi oğlu Molla Mehmedin zevcesi Şerife Hatun'dur.

9577 numaralı Bağılı'ya ait temettuat kaydında dul kadınlar ile ilgili ayrı bir bölüm bulunmamaktadır.

Afşar kazasına ait son temettuat kaydı olan 9578 numaralı defterde ise Yaka köyünün Cami-i Şerif-i Murtezaoğlu mahallesinde meskun olan dul hatunların kaydı yer almıştır. Bâki kerimesi İsmihan Hatun ve kerimesi Rukiyye Hatun, Bâkioğlu Ali zevcesi Ümmügülsüm ve kerimeleri Zeliha, Fatıma ve Hadice Hatunlar, Doğan zevcesi Zeynep Hatun, Sefa kerimesi Emine Hatun ve Patlak Alinin zevcesi Kezban Hatunun emlâklarına yer verilmiştir.

Aynı defterin Kertek Pınarı isimli köyünde yer alan dul hatunlar ise; Reyşan Hatun, Uzun Mehmed zevcesi Fatıma Hatun, Çalık zevcesi Alime Hatun, Başcıoğlu Hasan kerimesi Ayişe Hatun, Kocaoğlu Hüseyin zevcesi Ümran Hatun ve kerimeleri Hasibe, Ayişe, Ümmügülsüm ve Fatıma hatunlar ve Bağcıoğlu kerimesi Emine Hatun, Necmioğlu zevcesi Ümmühan Hatun ve son olarak Necmioğlu hemşiresi Ayişe Hatun olarak yer almışlardır.

8. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Temettuat defterleri, Osmanlı vergi sisteminde dul kadınların ekonomik durumunu anlamamızı sağlayan en değerli kaynaklardan biridir. Bu defterler sayım ve vergi için hazırlanmış olsa da, kadının emeğinin vergilendirildiği ilk kayıtlardandır. Daha önceleri Tereke defterlerinde üretime katılan kadınların varlığı bilinse de bunlar vergiden muaf tutulmuşlardır. Aslında, kırsal alanlarda tarımsal ve hayvansal üretimde aktif rol aldığını bilinen Osmanlı kadınının, kamusal alanda görünür hale getirilmesi açısından, tıpkı tereke defterleri ve şer'iyeye sicilleri

gibi bu kayıtlar da büyük önem taşımaktadır. Bu defterler, kadınların ekonomik ve sosyal hayattaki varlığını belgeleyerek, tarihsel süreçteki rollerinin anlaşılmasına önemli bir katkı sunmaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın da Osmanlı kadınları üzerine yapılacak araştırmalara katkı sağlayacağı muhakkaktır. Temettuat defterleri bize göstermektedir ki; Osmanlı kadını, toplumsal, dini ve siyasi bazı sınırlamalara rağmen, babalarından ve eşlerinden kendisine kalan miras temelinde toplumdan izole edilmemiş, bazı kadınlar sahip oldukları topraklarda tarımsal üretim yaparken, bazıları da zanaatlarıyla uğraşmışlardır. Bu kayıtlar, kadınların ekonomik ve sosyal hayattaki varlığını belgeleyerek, tarihsel süreçteki rollerinin anlaşılmasına önemli bir katkı sağlamaktadır. Köylü kadınlar evin erkekleriyle birlikte zirai üretime katılmış ancak dul kadınlar geçimlerini kendileri sağlamak zorunda kalmışlardır. Bu bağlamda tarla ve bağ gibi ekili-dikili arazilerinde tarım ürünleri yetiştirdikleri ve hayvanlarından da ayrıca kazanç elde ettikleri görülmektedir. Bu kadınlar kocalarından kalan mirası çocuklarıyla paylaşmışlar, ticari faaliyette bulunup mülk sahibi olmuşlardır.

İncelenen Afşar kazasına ait temettuat defterlerinin Bağlılı köyüne ait 9577 numaralı defter haricindeki beş defterde dul kadınların her mahalle ve köyde kaydı yapılmıştır. Bu kadınların tarla, bağ ve hayvan sahibi olup kendi geçimlerini temin ettikleri ve temettuat vergi yükümlülüklerini de yerine getirdikleri anlaşılmaktadır. Kayıtlara göre Afşar kazasındaki dul kadınlar, ortalaması hesaplandığında yaklaşık 50 kuruşluk bir temettu üretmektedirler. Bu vb. veriler, Osmanlı sosyal tarihini anlamak için de önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

Dünyada ve Osmanlı toplumunda bir çok ciddi değişimin yaşanmaya başlandığı 19. Yüzyıl ortalarında, Anadolu'daki bu kadınların çok azı erkeklere bağlı olmadan kendi adlarıyla tanımlanmışlardır. Kayıtların tümü incelendiğinde çoğunluğunun kocalarının, pek azının da baba ve erkek kardeşlerinin adlarıyla

deftere kaydedildiği görülmektedir. Dul kadınlar, tarımsal ve hayvansal üretime aktif bir şekilde katılarak yalnızca üretim sürecinin bir parçası olmakla kalmamış, aynı zamanda fırsat tanındığında vergi ödeyerek kamu maliyesine katkıda bulunacak düzeyde ekonominin önemli bir unsuru haline gelebilmişlerdir. Bu durum, kadınların ekonomik hayatta ne kadar etkin bir rol oynayabildiğini ve toplumsal yaşamdaki varlıklarının önemini ortaya koymaktadır. Bu kadınların tüm Afşar nüfusuna oranı ve onların kaza genelindeki üretime katkısı, Afşar'a ait bütün defterlerin transkripsiyonu tamamlanıp değerlendirildiğinde mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Maliye Varidat Kalemi, Temettuat Defterleri, nr. 9573.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Maliye Varidat Kalemi, Temettuat Defterleri, nr. 9574.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Maliye Varidat Kalemi, Temettuat Defterleri, nr. 9575.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Maliye Varidat Kalemi, Temettuat Defterleri, nr. 9576.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Maliye Varidat Kalemi, Temettuat Defterleri, nr. 9577.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Maliye Varidat Kalemi, Temettuat Defterleri, nr. 9578.
- Budak Muraz, Ö. (2022). Muafiyetten Mükellefe: Müstakil Kadın Temettuat Defterleri, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(1), 248-265.
- Çadırcı, M. (1997). Tanzimat Dönemi'nde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, Ankara: TTK Yayınları.
- Çakılcı, D. (2017). Temettuat Kayıtlarına Göre Selanik Şehrinde Kimlikler, 3rd International Language, Culture & Literature Symposium June 15-16, 26-38.
- Güran, T. (1989), Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları 1841-1861, Ankara.
- Kızılkın Özdemir, A. (2008). Osmanlı Vergi Düzeninde Temettuat Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.20, 57-66.

- Kütükoğlu, M. (1995). Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri, Belleten, C LIX /S. 225, 395-412.
- Sayın, A. V. (1999), Tekâlif Kavaidi, Ankara.
- Serin, M. (1998), Osmanlı Arşivi'nde Bulunan Temettuat Defterleri, Başbakanlık I. Milli Arşiv Şurası 20-21 Nisan, 717-728.
- Özdemir, A. (2007) 19. Yüzyıl Ortalarında Keçiborlu: Tarihi, Sosyal ve Ekonomik Hayatı, Isparta.
- Yalçın, B.(2024). Osmanlı'da Kadın Hakları, Uluslararası Sosyoloji ve Ekonomi Dergisi, Volume-5, Issue-4, 590-607.
- Yeşil, T. (2006). 9930 Numaralı Temettuat Defterine Göre 19. Yüzyılın Ortalarında Eğirdir'in Köylerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

YAKIN ÇAĞ TARIĐİ KONULARI

yaz
yayınları

YAZ Yayınları

M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3

İscehisar / AFYONKARAHİSAR

Tel : (0 531) 880 92 99

yazyayinlari@gmail.com • www.yazyayinlari.com